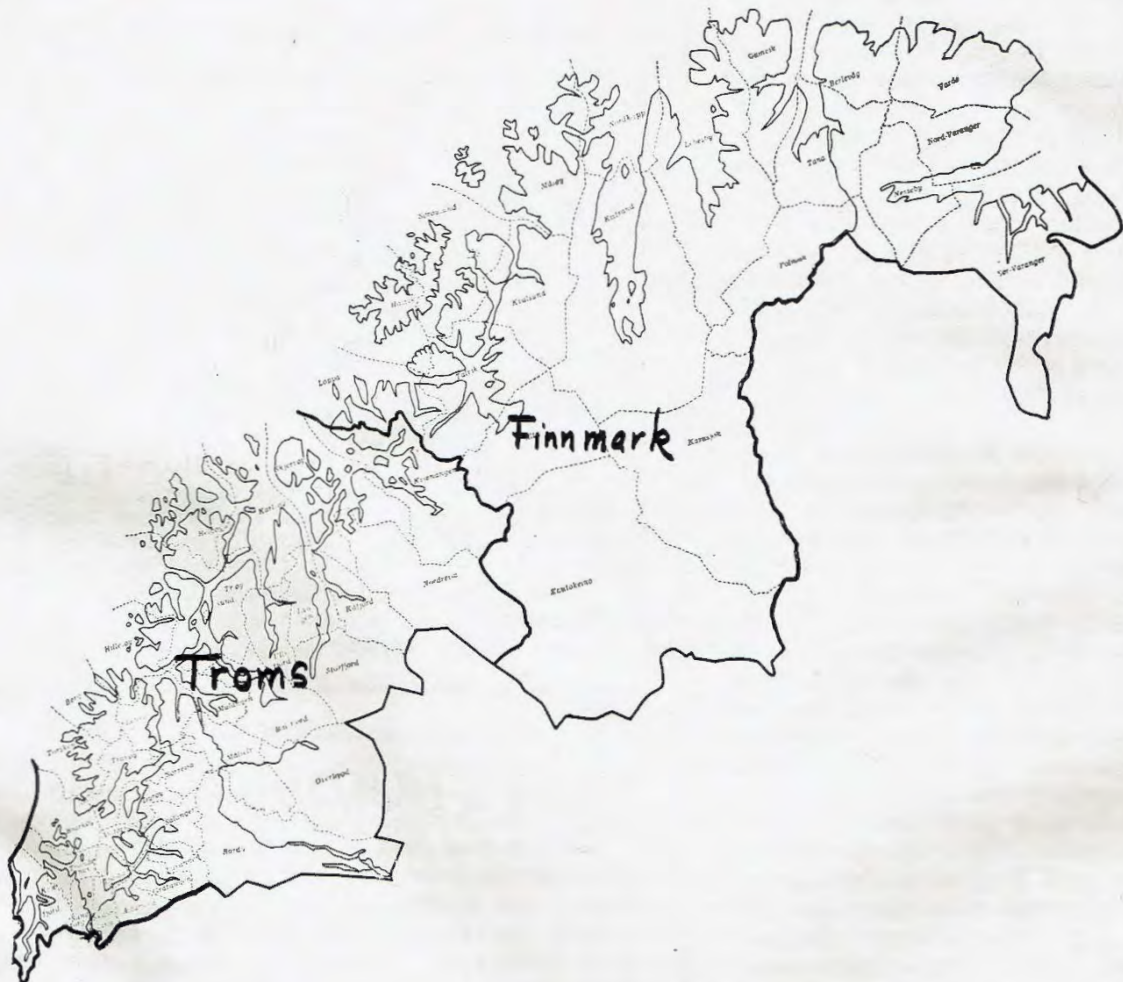

SPRÅKLIG SAMLING

Nr. 4 – 1982

23. årg. Kr 10,00

*Tema: Språk i
Troms og Finnmark*

Ny strid om nynorsken?

Forholdet til talemålet er på veg til å bli eit problem for målrørsla. Ein skulle ikkje tru det for noen år sia, da striden for folkemålet var fana alle målfolk med meiningsrett kunne samle seg under. Men denne semja var overflatisk, og kunne berre halde så lenge folk var einige om at dei konkrete problema var «filologi» og «teori» og altså berre kunne ligge. Den tida ser det no ut til å vere slutt på.

På landsmøtet sitt i sommar drøfta Noregs Mållag talemålsutviklinga i dag (sjå Mål og Makt nr. 3 – 82). Den eine innleiaren, Helge Sandøy, avliva da langt på veg påstanden om at dialektane blir «bokmåliserte» og går i oppløysing. Han viste at dei endrar seg uavhengig av skriftmåla, men i staden påverkar kvarandre innbyrdes. (Jf. Hildur Hatlebrekke om Finnmarksmålet i dette nummeret av Språklig Samling.) Det gjaldt strukturen i målføra – i ordtilfanget er bokmålspåverknaden direkte og klar.

Det siste skaper store problem for dei som skal skrive nynorsk og unngå ord som ikkje er «godtakkande» i denne målforma. I Norsk språkråd driv ein no og greier ut om og ev. korleis ein skal løyse på dei stramme normene for det nynorske ordtilfanget. Kva drøftingane om dette konkret skal munne ut i, ligg enno ikkje fast, men berre det at emnet blir tatt opp, har ført til nesten hysteriske reaksjonar hos delar av kjerne-troppane i målrørsla. Og Sandøys foredrag er svært dårleg mottatt i dei same krinsane – fordi han åtvarar mot å gjere skriftnorma til ideal for talemålet. Kort sagt: Det er igjen usemje blant målfolk i spørsmålet om dialektane er til for nynorsken si skyld eller omvendt.

Det er lett å ha klare prinsippstandpunkt her, atskilleg vanskelegare å løyse konkrete problem. Vi vonar at målfolk og andre nynorskbrukarar kan diskutere problema sakleg og fritt og legge fordommane på hylla, men kjenner oss langt frå sikre på det. LSV

Språklig Samling

Redaksjon: Eskil A. Hanssen (ansv. red.), Lars S. Vikør (red.sekr.), Thomas Hoel, Torun Gulliksen

Bladpenger: Kr 30,-

Utgitt av:

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Medlemspenger: Kr 40,- pr. år; for skoleelever, studenter og pensjonister: Kr 30,-

Leder: Lars S. Vikør,

Steinsoppgrenda 34, 1352 Kolsås,

Tlf. 02-13 72 77

Lagets og bladets adresse:

Postboks 636 Sentrum, Oslo 1

Postgiro 5 16 37 87

INNHold

Bymålslaget åtti år. Intervju med Finn Hødnebo	3
TEMA: SPRÅK I TROMS OG FINNMARK	
Hildur Hatlebrekke: Snakker finnmarkingene bokmål?	4
Thomas Hoel: Språklig normpress og språkskifte.	
Om fornorskinga av ei samebygd	6
Ole Henrik Magga: «- rett til å bli forstått og bli hørt -» Om det samiske språkets status	8
John Henrik Eira: Det samiske skriftspråket tar form	10
Tove Bull: Korleis gjekk det med førsteklasingane som fekk lese- og skriveopplæring på dialekt?	12
DEBATT – KOMMENTAR:	
Thomas Hoel: Tanker om talemål og rettskriving i Troms	14
Olaf Almenningen: «Målpolitiske artiklar»	15
Ola Haugen: Nynorske læremidler og forlagenes holdning	15
Tor Guttu: En filolog for tradisjonen. (Intervju)	16
BØKER:	
Per Bache: Ny lærebok i språkhistorie	18
Medisinplanter i ny språkdrakt	19
Uttalemarkeringar i ordlister	20

NESTE NUMMER

I neste nummer, som kommer i mars, skal vi ta for oss temaet *språklige rettigheter*. Dette er et viktig emne, som langt fra er så avklart som det burde være i et samfunn av vår type. Den offisielle språkløvgivinga har først og fremst konsentrert seg om å sikre nynorsken likerett i forhold til bokmål, enda det også på dette området står mye igjen. Men de egentlige minoritetsspråka våre er enda verre stilt, som Ole Henrik Magga viser for samiskens del i dette nummeret. Og det radikale bokmålet, som prinsipielt skal være offisielt jamstilt med det konservative, blir utsatt for åpen diskriminering i sjølve Språkrådet, som mest av alle skulle være på vakt mot slikt – og det som kommer til syne der, er bare toppen av et isfjell. Vi håper å kunne belyse disse spørsmåla fra ulike sider i det kommende nummeret.

Fristen for innlegg til det nummeret er 7. februar 1983. □

Bymålslaget åtti år

Intervju med Finn Hødnebo

Det fins som kjent mange lag og organisasjoner som steller med språk på en eller annen måte, og ett av dem som sjelden kommer så mye fram i media og i diskusjoner, er Bymålslaget. Det betyr ikke at det ikke er betydningsfullt på sitt felt. Formannen i Bymålslaget, Finn Hødnebo, viser i en samtale til det viktigste og mest regelmessige tiltaket Bymålslaget står bak, tidsskriftet *Maal og Minne*. Det er det eneste tidsskriftet som fullt ut er vigd utforskninga av norsk språk i videste forstand.

– Men hvor lenge har Bymålslaget vært i virksomhet, og hvilket formål har dere?

– Laget ble stifta i 1902. Formelt skjedde det ved at Det Norske Samlaget ble delt i to avdelinger, Bymålslaget og Landsmålslaget. Av disse har Landsmålslaget vært den mest produktive avdelinga; det er denne avdelinga sjølve navnet Det Norske Samlaget hele tida har vært knytta til. Men begge laga skulle «styrke og fremhjælpe det som norsk er – Landsmaals-laget med bygdemaalene som utgangspunkt, Bymaals-laget ut fra bymaalene».

Bymålslagets særlige formål var da «at utgi bøker og skrifter paa norsk-dansk bokmaal, eller paa bymaal, at støtte norskheten i by- og bokmaal, og fremme granskningen av dem». Laget var altså klart knytta til den strømmingen som kalles «fornorskingslinja» innafør bokmålet, Knud Knudsens linje. Og det var nettopp Knud Knudsens testament som la grunnlaget for laget. Knudsens etterlatte formue var gjort om til et legat, «Overlærer Knud Knudsens stiftelse til fremme af det dansk-norske maalstræv», og rentene av dette legatet ble nå disponert av Bymålslaget og ble lagets økonomiske grunnvoll.

Laget var da også ganske produktivt de første tiåra, og gav ut både større verker (beskrivelser av bymåla i Kristiania, Bergen, Stavanger og Kristiansand m.m.) og mindre skrifter, både vitenskapelige og språkpolitiske. Til de siste hører noen av Moltke Moes klassiske artikler.

Moe var en sentral person i laget de første åra, og han var en av dem som gjorde opptaket til *Maal og Minne*. Tidsskriftet kom i gang i 1909 med Magnus Olsen som redaktør. Han styrte det helt til 1950, og gav det den profilen og den vitenskapelige lødigheten det har hatt helt fram til i dag. De nåværende redaktørene av *Maal og Minne* er Ludvig Holm-Olsen og Einar Lundeby.

Den mest sentrale drivkrafta i Bymålslaget har nok ellers vært Didrik Arup Seip, som var formann fra 1917 og i over en mannsalder framover. Valget av han førte forresten til mye strid i begynnelsen. Bymålslaget støtta den nye rettskrivinga som kom i 1917, og som ikke

minst Seip ble identifisert med. Men medlemstallet økte faktisk ganske bratt i åra som fulgte.

Noen språkpolitisk stridsorganisasjon skulle likevel ikke Bymålslaget være, og hovedvekta er etter hvert blitt lagt på den reinte vitenskapelige sida av virksomheten. Formålsparagrafen vår i dag sier at vi skal «fremme kjennskapet til norsk mål og støtte norskheten i bymål og bokmål, bl.a. ved å gi ut skrifter». I praksis må vi i dag regnes som språkpolitisk nøytrale, og i *Maal og Minne* er det faglige spekteret svært breitt: det omfatter «bl.a. norsk språk og norske språkminner av enhver art, middelalderlitteratur, norske stedsnavn og folkeminner», for igjen å sitere fra lovene.

– Hvilke aktiviteter satser dere på i dag?

– Økonomien setter snevre grenser for hva vi kan ta opp. Etter krigen har vi vært avhengige av statsstøtte; det har vi forresten fått helt fra starten, og to av de fem styremedlemmene våre er da også departementsoppnevnte. Vi prioriterer *Maal og Minne* over alt annet. Men i tillegg arbeider vi med upubliserte notater og manuskripter av Knud Knudsen. Vi har gitt ut en del av dem i serien «Reiseminner». Vi har også trykt opp igjen beskrivelsen av Stavanger bymål av M. Berntsen og Amund B. Larsen, og vi har gitt ut bibliografier over Magnus Olsen og Didrik Arup Seip.

Det er likevel lite mot hva vi kunne ha lyst til å sette i gang med, men ikke på noen måte kan makte, f.eks. systematiske granskinger og beskrivelser av våre dagers bymål. Slike dialektmonografier burde ha vært tilgjengelige for alle byer og større tettsteder, blant annet for å heve prestisjen til disse måla og gi et inntrykk av den genuine norske strukturen i dem.

På sett og vis kan vi feire to jubileum i år: det er åtti år siden laget ble stifta, og ti år siden det aktive samarbeidet med Samlaget ble tatt opp igjen. Det vil si at Samlaget nå gir ut *Maal og Minne* og ellers står for de reinte praktiske sidene når det gjelder produksjon og salg av skriftene våre. Men medlemskap må tegnes i de to laga hver for seg. Medlem i Bymålslaget blir en ved å abonnere på *Maal og Minne*, noe som i dag bare koster 75 kroner pr. år. □

Snakker finnmarkingene bokmål?

Av Hildur Hatlebrekke

Finnmark blir ofte kalt «bokmålsfylket» her i landet. Her skal bokmål (før 1929 riksmål) ha en spesielt sterk stilling. En vanlig oppfatning er at menneskene her har lært seg norsk som fremmedspråk og derfor snakker «etter Bogen». En slik vrangforestilling har dessverre ført til at mange finnmarkinger ennå i dag enten tror de snakker bokmål, eller de ser på dialekten sin som et mindreverdige uttrykksmiddel. En av konsekvensene av et slikt syn på eget talemål er at det ikke har vært drevet dialektforskning i fylket før i de aller siste åra.

I denne artikkelen skal vi se litt på forholdet mellom bokmål og dialektene, men plasshensyn gjør at det bare blir ytterst få sider som kan belyses. Interesserte lesere henvises til litteraturlista. Først må det imidlertid gjøres ei geografisk avgrensning: Indre Finnmark er fortsatt «ukjent land» for dialektvitenskapen. Da mesteparten av befolkninga her har samisk som morsmål, antar en at det norske talemålet ligger nokså nært opp til det språket barna møter i skolen, bokmålet. Begrepet «finnmarks-dialekt» kommer altså her i første rekke til å dekke kystmåla og de fjorddialektene en har et visst kjennskap til, nemlig Alta og Varanger. Innflyttermåla i Tverrelvdalen og Eiby faller òg utafør.

Det bør videre understrekes at selv om dialektene i Finnmark har mye til felles, er det likevel visse variasjoner. Det er f.eks. en viss forskjell mellom øst- og vestfylket, mellom by og land. På den ene sida har vi den arkaiske og interessante Kiby-dialekten (som omfatter de to væra Kiby og Ekkerøy i Øst-Finnmark), og på den andre sida dialekten i «fylkeshovedstaden» Vadsø, som p.g.a. sterk finsk innvandring og stor gjennomtrekk av nordmenn fra hele landet har gått sin egen vei i det språklige. Dialekten på Kirkenes er i likhet med A/S Sydvaranger et produkt av dette århundret. I Kviby i Alta er mye gammelt finnmarksmål bevart, mens talemålet på Elvebakken, også i Alta, bærer preg av at en stor del av befolkninga er etterkommere etter finske innvandrere. Det som sies om finnmarksmåla generelt, har altså ikke uinnskrenka gyldighet, men gjelder de mest utbredte formene. I praksis vil det som oftest være former som fins i kystmåla.

Ser en på innflytelsen fra bokmål generelt og vurderer bokmålets gjennomslagskraft i ordforråd, lydverk og formverk, er det helt tydelig at påvirkninga er tydeligst i ordforrådet. Dette er imidlertid et forhold som henger nøye sammen med samfunnsutviklinga, og det er en tendens som gjør seg stadig sterkere gjeldende over hele landet. Det lokale verbale fellesgods blir stadig mindre, ungdommen har et helt anna ordforråd enn besteforeldrene. Men det er uten videre klart at et fiskevær i

Finnmark hvor mennesker fra store deler av landet møtes, vil ha et mer «moderne» ordforråd enn f.eks. ei avstengt fjord- eller fjellbygd.

Lydsystemet

Også i lydsystemet finner vi i mangt overensstemmelse med skriftspråket, bl.a. i antallet vokaler. Avviket består i at de gammelnorske vokalene har hatt ei anna historisk utvikling i nord enn f.eks. på Østlandet. Til bokmålsorda *fiske, mitt, ditt, legge, seng, synge, rykke* svarer dialektenes *fesk, mett, dett, lægge, sæng, sønge, røkke*.

Diftong eller monoftong (*skeiv* el. *skjev, høst* el. *haust*) har vært et stridsspørsmål i bokmål. I finnmarksdialektene står trolig *ei* og *øy* noe sterkere enn *au*.

Konsonantene skiller seg noe ut fra skriftspråket i og med at *n, t, d* og *t* har palatal uttalte, liksom i store deler av landet. Det heter altså *en kaill, et spainn, ei snaidda* (pipe) og *et nytt hus*. I strøk med sterk finsk innvandring, f.eks. i store deler av Øst-Finnmark og i Alta, kan palatalene være svekka. På kysten har palatalene holdt seg godt og ser ut til å holde stand mot normalmålet.

Konsonantforbindelser som *ft* i *juft, kjøfte, dræfte* er stort sett skifta ut mot bokmålets *pt* i *dypt* el. *djupt, kjøpte* og *drepte*. Disse lydforbindelsene er bare i bruk blant eldre mennesker nå, og da særlig blant menn.

På retur er også den spirantiske realiseringa av *rk* og *rp* i ord som *kirke, park, verpe* og *ei hurpa*. Den tradisjonelle uttalen har vært *kirske, parske, verspe* osv. Altså finner der her sted en normalisering i retning bokmål eller normalmål.

Hv i framlyd realiseres som *kv* eller *k* i dialektene: *kvært, kvit, kæmm, ka, koffør* (hvorfor). Også her kan en særlig i byene merke en viss glidning mot normalmålet. Tidligere har *ikkje, stykkje* og *bærje* gått over til *ikke, stykke(t)* og *berge(t)*.

Sett under ett er nok dialektene på vikende front innafør lydverket. Lengst er utviklinga kommet i byene.

Formsystemet

Formsystemet later til å være mer stabilt enn lydsystemet. Her er avviket fra bokmål større. Verba blir bøydd etter vanlig nordnorsk mønster. (Oppførte former er infinitiv, presens, preteritum og supinum).

hive	hiv	heiv	har	hevve
bryte	bryt	braut	«	brøtte
bette (= binde)	bett	batt	«	botte
sette (= sitte)	sett	satt	«	sotte
stæle (= stjele)	stæl	stal	«	stolle
bære	bær	bar	«	borre
ligge	ligg	låg	«	logge
græve	græv	grov	«	grovve

Disse formene er stabile og brukes med få unntak over hele området. Ja, de sprer seg til og med, og trenger etter hvert inn i dialekter med et avvikende system. Det er altså ikke uten videre slik at dialekter som er inne i en omformingsprosess og derfor opererer med valgfrie former, nødvendigvis ender opp med bokmålsformer.

Noe liknende kan en iaktta ved substantivsystemet. Det vanlige mønsteret i hunkjønn er:

ei bru	brua	flere brue(-a)	alle bruen(-an)
ei kåpa	kåpa	« kåpe(-a)	« kåpen(-an)

Her registrerer en for det første at dialekter (f.eks. i Loppa, Sør-Varanger, Kiby, Ekkerøy) som i svakt femininum har de bokmålsidentiske formene med *-e*: *ei klokke*, *kåpe*, *eske* osv., «normaliserer» til de mer dialektriktige formene med *-a*: *ei klokka* osv. En ser også at dialekter med flertallsformer på *-ene* og *-ane*, f.eks. *klokkene*, *hæstane*, *husane*, i Kiby og Ekkerøy etter hvert går over til *-an* som eneste flertallsform: *klokkan*, *hæstan*, *husan*. Et behov for dialektrette former ligger også bak når *fedrene*, *mødrene*, *føtte(r)ne* skiftes ut med *moran*, *faran*, *fotan*.

Ikke nødvendigvis bokmålsformer

Det som her er nevnt, skulle vise at ei dialektforandring ikke uten videre trenger å føre til at bokmålsformer trenger inn. Flere utveier er åpne:

1. Dialekten kan ta opp former fra nærmeste by eller tettsted. Bygdene rundt Vadsø f.eks. later til å nærme seg byen i språkveien.

2. Dialektene kan velge det de oppfatter som «landsdelsriktige» former, dvs. de ord og bøyingsformene en regner med har størst frekvens i landsdelen eller fylket. Når pronomena *æg*, *mæg*, *dæg* og *sæg* justeres til *æ*, *mæ*, *dæ* osv., er dette trolig for Finnmarks vedkommende utslag av en slik tendens.

3. En viss språklig påvirkning finner sted byene imellom. Slike bymålsformer har ofte høy prestisje, og sprer seg derfor i neste omgang til distriktene omkring. Preteritumsformene *skøyt*, *fløyt* og *krøyp* er typiske for denne tendensen, og likeens den sterke forenklinga av bøyingsystemet. Hunkjønnsord (både sterke og svake) med *-a* og *-an* i flertall fins i flere bymål nordafjells, bl.a. i Trondheim, Steinkjer, Bodø og Vadsø. Her må en òg føye til at dialektene i byer og på tettsteder tar opp bokmålsformer fortere enn på mindre steder.

Dialektene i Finnmark, som i resten av landet, er i forandring. Ettersom bokmål er og har vært opplæringsmål i skolene, og på grunn av den sterke stillinga denne målforma har i landet som helhet, er målføra blitt sterkt påverka av bokmål. Nynorsk har aldri vært et alternativ i Finnmark.

Typisk for dialektene langs Finnmarkskysten er at de har nokså mye felles. De har f.eks. alle kommet fram til et enkelt lyd- og formsystem. Også ordforrådet er temmelig likt; her er det mer snakk om generasjonsforskjeller. Et slikt felles preg skyldes flere forhold. For det første at den nordnorske (og finnmarkske) befolkninga opp gjennom tidene har vært nokså labil – det har vært ei stadig flytting innafor landsdelen. Helt opp til våre dager har det til fiskeværa i Finnmark vært et jevnt tilsig av folk fra resten av landsdelen, og da særlig fra Troms. Andre forlater fylket. En stor del av befolkninga i fiskeværa i fylket er finnmarkinger i første eller andre generasjon. På bakgrunn av dette er det lett å forstå at språket forandrer seg raskere her enn på steder med et mer stabilt befolkningselement, og at det får en mer moderne struktur, noe i likhet med bymåla.

Et press på dialektene og en utjevne virkning har også den sterke sentraliseringa innad i fylket vært. Det har gått en jevn strøm av mennesker fra små bygdesamfunn inn mot tettstedene. Denne utviklinga skaut fart etter krigen, slik at bosettingsstrukturen nå er en helt annen enn for 50 år sia.

Hvis dialektene i Finnmark er mer «utvanna» enn det som er vanlig i resten av landet, kommer det neppe først og fremst av samisk og finsk påvirkning, i alle fall ikke på kysten, men heller av de forholda vi har beskrevet her. Inne i fjordene er situasjonen en annen. Her har det bodd både samer, nordmenn og innvandra finlendere, og her vil det språklige bildet ofte skifte fra sted til sted. □

Litteratur:

- Hildur Hatlebrekke: *Språkforhold i Vadsø by med særlig vekt på sterke verb*. Utrykt hovedfagsoppgave. Trondheim 1976.
Et bymål i Finnmark. *Mål og Makt* nr. 4 1978.
Et bymål i nord. *Talatrusten* 1980 (Utgitt av Norsk Målførearbeid, Universitetet i Oslo).
Vadsø-dialekten med glimt fra dialektene i Kiby og Ekkerøy. Utgitt av Varanger Mållag. Vadsø 1981.
Et interessant dialektområde i Finnmark. *Forskningsnytt* nr. 4 1982.
Kjell-Arthur Paulsen: *Kort oversikt over lydverk og formverk i Sør-Varangerdialekten*. Utrykt hovedoppgave, Oslo 1972.

Tema: Språk i Troms og Finnmark

SPRÅKLIG NORMPRESS OG SPRÅKSKIFTE

Om fornorskinga av ei samebygd

Av Thomas Hoel

Det er ikke ukjent at det i Norge i mange sammenhenger – særlig de mer offentlige – virker et «normpress» på talespråket. Mønstrer for dette normpresset er oftest norsk språk slik det snakkes i Oslo (og man kan også skille ut en sosial variant i Oslo som «overnorm»). Som vist i en annen artikkel i dette numret, kan det imidlertid også eksistere mer lokale «normer» for deler av språkstrukturen (se artikkelen til Hildur Hatlebrekke).

Det er også kjent at normpress av denne typen har ei rekke uheldige følger, både på utvendig og innvendig plan. Språket er en viktig faktor for et individs følelse av gruppetilhørighet, og folk som gir etter for normpress og normaliserer talen sin, vil i mange tilfeller oppleve identitetskriser ved at de føler de har svikta ei gruppe de var knytta til. Samtidig er ikke normalisering av talen ei tilstrekkelig tilknytning til noen annen gruppe, og resultatet kan lett bli en følelse av å falle mellom to stoler.

Også for folks sjølbilde har normpresset konsekvenser. Her kommer den betydninga språket har som signal for gruppetilhørighet inn: Språket oppfattes som kjennetegn for sosial rang eller *posisjon*; språklige normer avspeiler sosiale dommer og fordommer. Nedvurdering av språket til ei gruppe (i form av normpress) er derfor ikke først og fremst ei vurdering av språket til gruppa, men heller ei vurdering av gruppas sosiale posisjon. Innebygd i normpresset er også forventninger om at språket *definerer* hvilke sosiale roller man *kan* spille og *kan tillate seg* å spille.

I forholdet til «verden» utafør ei gruppe kan språklig nedvurdering føre til passivitet – eller opprør. I det første tilfellet unngår individer i ei gruppe de situasjonene hvor de venter å møte nedvurderinga og konsentrerer sin sosiale aktivitet innover i gruppa. Disse individene lever da opp til de mer eller mindre klart uttrykte forventningene i normpresset. Det andre tilfellet får vi når individer i ei gruppe ikke er villige til å unngå konfrontasjoner, men bryter de normene for sosial oppførsel som er forventa ut fra språket deres.

De fleste nordmenn har vel følt eller vil en annen gang føle et språklig normpress. Det er rimeligvis ikke så altfor mange av oss som føler at vi – språklig sett – ville passe inn i alle sammenhenger. Desto verre er imidlertid situasjonen for de nordmenn som ikke snakker norsk; jeg tenker da først og fremst på dem som har samisk som morsmål. Av dem krever ikke normpresset *normalisering* av en dialekt, men *skifte* til et helt annet språk. Den språklige avstanden er kraftig forstørret i forholdet mellom samisk og norsk, og vi kan derfor vente at også de sosiale konsekvensene av normpresset vil være forstørret og lettere å få øye på. Flerspråklig-

hetsproblematikk kan derfor tjene som et slags språklig «forstørrelsesglass» for studiet av forholdet mellom sosiolekter av ett språk.

I forholdet mellom norsk og samisk har også normpresset hatt en mer direkte/konkret karakter enn det presset norsktalende nordmenn er utsatt for. Særlig gjelder dette statens skolepolitikk overfor samene. Der har det blitt ført en konsekvent fornorskingslinje, språklig og kulturelt sett, og samene har fått svært liten støtte til å bevare og utvikle sitt språk og sin kultur. Resultatet har også blitt deretter; i dette århundret har norsk språk «utkonkurrert» samisk mange steder i Finnmark og Troms.

Fra samisk til norsk i Spansdalen

I denne artikkelen skal vi spesielt se på forholda i ei samebygd som er blitt fornorska i dette århundret, bygda Spansdalen i Lavangen kommune i Sør-Troms. Bygda hadde pr. 1.11.80 273 av kommunens 1288 innbyggere og ligger i et trangt dalsøkk mellom stupbratte fjellsider som rager 500–1000 meter opp. I øst grenser bygda til ei annen samebygd; i vest danner en morenerygg ei klar grense mot den ikke-samiske befolkninga nede ved fjorden. Det har aldri vært noe spesielt hjertelig forhold mellom disse to befolkningsgruppene.

Fram til 2. verdenskrig var samisk det dominerende språket i Spansdalen. Samisk blei brukt i heimene til daglig og var det språket ungene lærte først.

Etter 2. verdenskrig ser det imidlertid ut til at det fant sted en slags språklig holdningsendring blant folk i Spansdalen. Enkelte kilder hevder at det kan virke som om de eldre rett og slett blei enige om at det var uønskelig for ungene å lære samisk. Samisk blei etter dette brukt minst mulig mens ungene var til stede. Resultatet er at bare få under 30 år i dag snakker samisk utover glose-stadiet.

Det kan være flere grunner til dette omslaget. For det første har språkskillet mellom samer og ikke-samer i kommunen gjort at spansdølene nok alltid har følt seg som ei utgruppe i det norske samfunnet. Krigen kan ha ført med seg et ønske om å bli like «norske» som andre nordmenn. Krigen har rimeligvis også vist spansdølene hvor avhengige de er av hendinger i storsamfunnet utafør deres egen bygd, med det resultatet at de etter krigen kan ha vært innstilt på å ta større del i livet i storsamfunnet enn tidligere.

Deltakelse i storsamfunnet krever utdanning. Ut fra egne erfaringer og for at ungene skulle få mest mulig ut av skoletida, har nok foreldra sett det som en fordel å lære ungene norsk så tidlig som mulig. Med i bildet hører det også at det fra og med 1951 blei oppretta sentralskole i kommunen, slik at spansdølene mista skolen i sin egen bygd. Ønsker om at ungene fra Spansdalen ikke skulle skille seg ut pga. språket, kan også ha liggi bak språkskiftet.

Samiske dialektforskjeller

Et fjerde forhold som kan ha spilt en rolle, er at folk i Spansdalen i dette hundreåret neppe har hatt noen sterk følelse av å være samiske. De har hatt lite kontakt med andre samer, og når de først har hatt kontakt, har de ofte blitt offer for samiske dialektforskjeller. Spansdals-samisk tilhører den gruppa av samiske dialekter som kalles Jukkasjärvi-samisk og snakkes i et område avgrensa (omtrentlig) i sør ved ei linje mellom Kiruna og Ofoten og i nord ved ei parallell linje gjennom Tromsø. Finnmarks-samisk utgjør en annen dialektgruppe og blir bare dårlig forstått av samene fra Spansdalen. Det samme gjelder for forskjellige former for Nordlands-samisk.

Disse samiske dialektforskjellene får store konsekvenser for spansdølene. Det samiske skriftspråket er bygd på Finnmarks-samisk, og pr. i dag er det derfor bare en håndfull spansdøler som kan skrive eller lese samisk. Samiske radio-/tv-sendinger blir også dårlig forstått. Ei svært vanlig holdning blant spansdølene har da også vært (og er fortsatt hos mange) at den samiske dialekten deres ikke er noe «skikkelig» samisk (parallellen til norsk-språklige forhold er klar). Denne holdninga kan ha blitt forsterka ved at mange norsktalende ellers i kommunen ikke har oppfatta spansdals-samisk som samisk, men heller som et slags mystisk «kråkemål». Folk i Spansdalen kan i det hele tatt neppe ha følt noen sterk samisk identitet i dette hundreåret. For de fleste spansdølene må derfor språkskiftet fra samisk til norsk ha fortont seg som en overgang fra et perifert og lite nyttig språk til et mer sentralt og nyttig språk.

I forsterkende retning har det nok også spilt en rolle at en tradisjonell samisk næringsveg som reindrift aldri har vært drevet av samene i Spansdalen. Næringsvegene har vært småbruk av vanlig norsk type, samt arbeid av mer kortvarig karakter utafør bygda (fiske og anlegg). I den grad det kan hevdes at språket til ei gruppe er forankra i *levesettet* til gruppa, kan det også hevdes at det samiske språket i Spansdalen har mangla denne forankringa. I stedet har spansdølene bygd opp et økonomisk og sosialt avhengighetsforhold til majoritetskulturen, som fungerer på norsk-språklig basis.

Alt i alt kan det da sies at det er en kombinasjon av normpress og sosial avhengighet som ligger til grunn for språkskiftet. Åra rundt 1950 markerer et vendepunkt for språkbruken i bygda: Bruken av samisk gikk raskt tilbake etter 1950. I dag gjelder det, med unntak av noen få familier, et samisk språk bare brukes av de eldste seg imellom. Om 20–30 år vil språkskiftet etter alt å dømme

være fullstendig gjennomført (viss utviklinga fortsetter som nå).

Som nevnt tidligere fins det kilder som hevder at det i åra 1945–1950 har oppstått en slags kollektiv enighet blant spansdølene om å iverksette et språkskifte fra samisk til norsk. Denne enigheten (uansett hvor kollektiv eller klart formulert den har vært) har neppe oppstått i et språkholdningsmessig vakuum. Det har alltid vært klare sosiale skiller mellom samene og ikke-samene i Lavangen, og språket har blitt oppfatta som det viktigste kjennetegnet for dette skillet. Det språklige normpresset var altså klart til stede før språkskiftet fant sted.

Isolasjon

Den typiske reaksjonen på dette normpresset blant spansdølene har vært isolasjon fra omverdenen kombinert med en sterkt mistenksom holdning overfor fremmede. Det er kjent ei rekke episoder der et typisk fellestrekk er at all indre strid skyves til side overfor noe som kan oppfattes som en trussel fra verden utafør bygda. Det er også svært vanskelig for utenbygds folk å få innblikk i bygdas indre liv.

Til tross for språkskiftet finner man i noen grad denne mistenksomheten overfor utenverdenen igjen også hos de yngre. Delvis er den vel et personlighetstrekk de har «arva» fra foreldre og eldre i bygda; delvis ligger det nok fortsatt et språklig normpress til grunn for den. Sjøl om folk under 30 i Spansdalen i dag overveiende snakker norsk, er de likevel 1. og 2. generasjons enspråklige (overveiende) norsktalende i bygda. Det samiske substratet viser seg i noen grad i den norske dialekten deres, slik at denne dialekten skiller seg *litt* fra dialekten ellers i Lavangen. Dette lille skillet ser likevel ut til å være stort nok til å kunne fungere som kjennetegn på det sosiale skillet: Spansdølene oppfattes på mange måter fortsatt som en slags «underklasse» i kommunen.

Det sosiale skillet viser seg også på skolen. Som i tospråklighetsområder ellers i verden finner man at ungene fra minoritetsbefolkninga oppnår dårligere skoleresultater enn majoritetsungene. Fraværet er også større blant minoritetsungene. I Lavangen, som ellers i verden, fins det folk som oppfatter disse forskjellene som tegn på at intelligensnivået må være forskjellig i de to befolkningsgruppene. Slike forklaringer er imidlertid helt uholdbare. Grunnene til de dårligere skoleprestasjonene må heller søkes i de holdningene ungene fra Spansdalen møter skolen med. Disse holdningene går i arv fra foreldre til barn og er rimeligvis grunnlagt mens samisk var det dominerende språket i bygda. De første skoleåra gikk da med til å lære seg nok norsk til å forstå hva læreren sa; resten av skoletida gikk med til å ta igjen det de ikke hadde rukket å lære de første åra. Skolen må ha virka nokså meningsløs, og denne holdninga sitter nok igjen i dag; det blir bl. a. ikke oppfatta som spesielt urimelig om ungene skulker en dag eller to. At sosial hets/mobbing fra enkelte ikke-samiske elever

(Forts. side 11)

Tema: Språk i Troms og Finnmark

«- - rett til å bli forstått og bli hørt - -»

Om det samiske språkets status

Av Ole Henrik Magga

Vi samisktalende kan sammen med de finsktalende her i landet i år feire et 20-årsjubileum.

For 20 år siden ble forbudene mot samisk og finsk opphevet i forbindelse med behandlingen av St.m. 21 (1962-63), som bygde på Samekomiteens innstilling av 1959. Det ene forbudet gjaldt «brugen av lappisk og kvænsk (dvs. finsk) som hjelpesprog ved undervisningen i folkeskolen» (instruks av 1898). Det andre var bestemmelsene om «Afhændelse eller Bortforpagtning af Statens Jord», som forbød salg av jord til andre enn dem «som kan tale, læse og skrive det norske Sprog» (Reglement av 7.6.1902 §2). Disse bestemmelsene var blitt til i løpet av et 100-årig felttog mot samisk og finsk. *Forbudene* ble nå altså opphevet. Det ble *tillatt* å bruke samisk i skole og hjem. Dessverre er det skapt altfor få og dårlige *tilbud* for samisktalende. Og det fins nesten ingen *påbud* for offentlige myndigheter som skal betjene samisktalende.

Hvilken status har så samisk i dag?

Et språks status har en formell side. Den består i lover, forskrifter og offentlige myndigheters praksis. Dertil kommer den uformelle side, som består i den faktiske bruk og anseelse av språket i samfunnet og i privatliv. Den formelle og uformelle status er i stadig vekselvirkning. Den faktiske bruk virker (eller burde virke!) på lovgivningen. Og den formelle status virker (og det er viktig å huske!) på anseelsen og holdningen til språket. Jeg skal her (for det meste) se på samisk språks formelle status.

Samiskens status i Norge

I Norge har som kjent bokmål og nynorsk i prinsippet vært likestilte målformer siden 1885. Samisk har ingen slik plass. Samisk er nevnt et sted i lovverket, i Lov om grunnskolen av 1969 og 1974 i § 40 pkt. 7 med disse ord: «Barn i samiske distrikt skal gjevast opplæring i samisk når foreldra krev det. Dei to siste åra i grunnskolen kan elevar med samisk talemål velje samisk som ei av målformene.»

Lovens hovedbestemmelse er nå som før 1962-63 at opplæring i skolen skal være «på norsk mål».

Loven sikrer ikke barna rett til opplæring *på* samisk, men slik opplæring er tillatt og praktiseres de første skoleår flere steder. Krav om lovendring ble lenge tilbakevist med at man ikke kan gi samebarn slik rett før det fins nok lærebøker og lærere. I innstillingen «Samisk i grunnskolen» gikk SI-utvalget inn for lovendring, og statsråd Austad har lovet at regjeringen vil fremme forslag om dette i 1983.

Det er idag 2 komiteer i arbeid som også vil berøre samisk språks status. Den ene er *stedsnavnutvalget*, som ble nedsatt i 1979 og bl.a. skal «vurdere bruken av samiske stedsnavn og komme med framlegg om det». Den andre er det såkalte *kulturutredningsutvalget*, som var et av de utvalg som ble nedsatt etter sultestreiken utenfor Stortinget i 1979. Det skal «vurdere spørsmålet om en språkløst for samisk og eventuelt andre bestemmelser om bruken av samisk i offentlig tjeneste og i skoleverket».

Offentlige myndigheters *praksis* er at samisktalende kan få bruke tolk i retten. Domsforkynnelser kan man derimot *ikke* få oversatt til samisk, og etter hva jeg kan forstå ser politiet meget ublidt på krav i den retning. Justisdepartementet ser heller ikke ut til å ta slike krav alvorlig. Det har ellers hendt at brev på samisk til offentlige myndigheter er blitt besvart med «Skriv norsk!» Kommunene Kautokeino og Karasjok har nylig opprettet kommunale tolker, en hver. Ved en del kirker i Indre Finnmark tolkes prekenen til samisk. Samemisjonen eier en del sykehus i samiske områder, men driften skjer vesentlig med offentlige midler. Jeg har forstått det slik at Samemisjonen ikke setter noen særlige krav til samiskkunnskaper hos sine ansatte. Selv har jeg sett grelle utslag av denne mangel på språkpolitikk.

Sammenfatningsvis må man si at samisk språks formelle status er svært svak i Norge. Med en 100-årig utryddelseskampanje som bakgrunn er det da ikke til å undre seg over at den uformelle status også er svak. De samisktalende blir i de fleste situasjoner helt dominert av norsktalende: Om det er én norsktalende til stede i en gruppe av samisktalende, blir samtalspråket norsk. Man «tar hensyn» slik at bruken av samisk blir sterkt underrepresentert. Det må også sies at de fleste norsktalende ubevisst eller bevisst utøver slik språklig undertrykkelse som den selvfølgeligste ting i verden.

Sverige og Finland

I Sverige og Finland er situasjonen for samisk formelt omtrent den samme som i Norge. Etter Sameskoleförordningen av 1967 skal «undervisningen meddelas på svenska och samiska» (§ 11). Ifølge et riksdagsvedtak i 1975 er kommunene pliktige til å sørge for trening/undervisning i hjemmespråket for alle elever som ikke har svensk som hjemmespråk, både i forskole, grunnskole og videregående skole. I Finland heter det i grunnskoleforordningen av 1970: «Finns det vid grundskolan elever med lapska såsom modersmål, skall dessa elever såvitt möjligt undervisas även på sitt modersmål» (§10).

Ole Henrik Magga, formann i Norske Samers Riksforbund.
Foto: John Henrik Eira

I forslaget til ny grunnskolelov, som ble lagt fram i år, heter det at «... elever som taler samiska kan undervisas på detta språk», og det legges til i lovkommentarene at: «Avsikten är att genom förordning (dvs. forskrift med hjemmel i lov, OHM) stadga, att den undervisning som ges på samiska skall utvidgas». Det er helt klart en bevegelse i en positiv retning i Finland når det gjelder samisk språks status, mens det i Sverige er stillstand eller tilbakegang. Det finske samekomité, som avga sin innstilling i 1973, gjorde framlegg om en samelov som inneholdt bestemmelser om samisk som offentlig språk etter mønster av de lovbestemmelser som gjelder for svensk som offisielt språk ved siden av finsk. Samisk kan naturligvis velges som fag høyere opp i utdanningsverket både i Finland og Sverige, men mangelen på lærere og læremidler har sterkt begrenset tilbudene hittil. I Sverige er det dessuten bortimot krise når det gjelder undervisning på høgskolenivå (universitet og lærerhøgskole). Bruken av samisk språk ellers i samfunnet i offisiell sammenheng, er like sporadisk og tilfeldig i Sverige og Finland som i Norge.

Ikke anerkjent

Ingen steder er samisk anerkjent som offentlig språk, ikke engang tilnærmedesvis. Bruken av samisk i offentlig sammenheng er ytterst begrenset. Det er typisk at forbud som «Spytt ikke på golvet!» og «Hunder må ikke medtas!» sikres forstått, men ikke gjerne positive ting som «Sterkt nedsatte priser på kjøtt i dag!»

Samiske krav

Samisk Språknemnd er et underutvalg under Nordisk Sameråd. Og Nordisk Sameråd er de samiske organisasjonenes samarbeidsorgan på nordisk plan. Språknemnda gjorde et prinsippvedtak i 1973 om at det «bør arbeides for at samisk språk prinsipielt oppnår tilsvarende status i alle tre landene som det svenske språkets status i Finland og utredes hvor langt det er gjennomførlig i praksis». Samekonferansen, bestående av utsendinger fra de nordiske samiske organisasjoner, har i 1976 og 1978 krevd at samisk språks formelle status må bestemmes ved lov, slik at samisktalende sikres «rett til undervisning på og i morsmålet og opplysning på morsmålet» og «rett til å bli forstått og bli hørt på samisk og få sakspapirer på samisk».

Om alt skikker seg vel, som det sjelden har gjort for samisk språk, kan vi om kanskje om noen år for alvor begynne å rette opp de skader som «hundreårnsnatten» har gjort. I den formelle status for samisk språk må det inngå en *språkrett* og en *språkplikt*.

Med språkrett forestår jeg den enkelte borgers rett til å bli forstått på sitt eget språk og få undervisning på det, og retten til å få både skriftlig og muntlig informasjon på dette språket. Med språkplikt mener jeg den tilsvarende plikt offentlige organer må ha for å sikre den enkelte borgers rett. Det dreier seg altså egentlig om samme ting, språkdemokrati sett fra to kanter. □

mål Kjel Venås og miljø

Innføring i sosiolingvistik eller språksosiologi

novus

Pris kr 108,-

Tema: Språk i Troms og Finnmark

Det samiske skriftspråket tar form

Av John Henrik Eira

Det samiske språkområdet ligger i dag innenfor fire staters grenser: Norge, Sverige, Finland og Sovjet. Dialektgeografisk har det samiske språkområdet vært omtrent det samme i alle fall i den tiden de nordiske land har hatt litterære tradisjoner. Den politiske historie i Norden har naturligvis hatt en innvirkning for utvikling av samisk ortografi både i eldre og nyere tid. Siden 1619, da den første boka på samisk kom ut, har man ikke hatt mindre enn godt og vel 20 forslag til rettskrivninger – de fleste selvsagt uoffisielle i ordets nåværende forstand.

De første bøkene som ble trykt, kom ut på daværende svensk side og var på dialektene Torne-, Pite-, Lule- og sørsamisk – enten en lett blanding av dialektene eller på bare en av dem.

På norsk side kom utgivelsen av bøker på samisk i gang godt og vel 100 år senere enn på svensk: Morten Lund ga i 1728 ut *Den lille katekisme* på finnmarkssamisk. Motivet for utgivelsen av de første bøker på samisk – både på svensk og dansk/norsk side – var misjonen, som ble brukt som et middel til å fremme de respektive lands territorialkrav.

Mer systematiske studier av samisk på norsk side begynte med utgivelse av en samisk grammatikk (1748) og en dansk-samisk ordbok i to bind (1756). Det var presten og misjonæren Knud Leem som hadde sitt misjonærvirke i Finnmark, og som brukte den fjellsamiske dialekten i Porsanger som grunnlag for sitt arbeid med grammatikken og ordboka.

Den danske språkforskeren Rasmus Rask var den som først innførte prinsippet *en bokstav for hver språklyd* for skriving av samisk. Tidligere var det slik at samisk stort sett ble skrevet med de samme bokstavtegn som ble brukt til de respektive lands hovedspråk.

Nils Vibe Stockfleth – prest i Vadsø – overtok Rasks tegnsystem, og skriver i sin *Grammatik i det lappiske Sprog* (1840) at «Rask er det derfor der har bragt Orden i Betegnelserne for de lappiske Consonanter».

Fra Friis til Bergsland

Den skriftformen som faktisk lengst har vært i bruk og som er blitt brukt i så å si i alle samiske bøker inntil ca. 1950, er den språknormen som er utarbeidet av Jens Andreas Friis, professor i finsk-ugriske språk ved Universitetet i Oslo fra 1874. Friis' skriftnorm er ganske lik Stockfleths, bare med den forskjellen at Friis introduserer den vestlige språkform som bokspråk, mens hans forgjengere brukte en østlig språkform.

Det samiske skriftspråk har stadig vært under utvikling, og da Friis' skriftnorm ikke lenger tilfredsstilte nyere krav til nøyaktighet, utviklet Konrad Nielsen, professor i finsk-ugriske språk ved Universitetet i Oslo fra 1911 til 1947, en ny ortografi. Den brukte han bl.a. i sine monumentale verk *Lærebok i lappisk I-III*, utarbei-

det på grunnlag av dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino (1926–29), og *Lappisk ordbok I-V* (1932–62). Konrad Nielsen var den språkforskeren som først beskrev det samiske lydsystemet systematisk. Han tok språkhistorien til hjelp for markering av de samiske vokale, og ved hjelp av det såkalte «stadiemerket» fikk han «bragt Orden i Betegnelserne for de lappiske Consonanter». Samisk har tre forskjellige konsonantlengder; *stadiemarket* markerte det lengste trinnet i skrift. Konrad Nielsens ortografi ble aldri tatt i allmenn bruk, siden den var en av de mest kompliserte. Selv skriver han i *Lærebok i lappisk I* s. V at «den lappiske skrivemåte som brukes, sikter visstnok først og fremst på å gjøre det mulig for elevene å tilegne seg en bra uttale, men tar også hensyn til sproghistoriske forhold». Det gjaldt elevene på Universitetet.

Knut Bergsland, professor i finsk-ugriske språk ved Universitetet i Oslo fra 1947–1981, skriver i artikkelen «Hvordan den nye samiske rettskrivningen ble til» i *Sameliv, Samisk Selskaps Årbok 1951–1952*: «Da spørsmålet om ny samisk rettskrivning kom opp, ... , var det en selvfølge at Konrad Nielsens skrivemåte skulle legges til grunn.» Behovet for samiske (lære)bøker hadde begynt å vokse i og med at man både på norsk og svensk side nå hadde begynt å gi undervisning i samisk på nomadeskolene. Hva var mer naturlig enn at man da begynte å tenke på en felles rettskriving for Norge og Sverige, bl.a. av hensyn til kostnadene ved å produsere bøker på samisk? Etter en del rådslagninger og forhandlinger mellom svenske og norske fagfolk, ble det i 1950 av myndighetene bestemt «at de samiske lærebøker som heretter blir godkjent til bruk i skolen, skal være i samsvar med utkastet til ny rettskrivning for samisk av 13. november 1947». Hovedarkitektene bak den nye rettskrivningen var professor Knut Bergsland og professor Israel Ruong, Uppsala. Ortografien er en forenklet utgave av Konrad Nielsens ortografi.

Et felles skriftspråk?

Samene i Finland, Sverige og Norge fikk sitt samarbeidsorgan i 1953, da Nordisk Sameråd ble stiftet. Man begynte tidlig å snakke om et felles skriftspråk for nordsamisk i de tre medlemslandene. På den VII. Same-

konferansen i Gällivare 1971 ble så Samisk Språknemnd oppnevnt. Nemnda fikk bl.a. i oppgave å utarbeide et nytt skriftspråk for nordsamisk. Sverige og Norge hadde felles rettskriving, Bergsland/Ruongs ortografi, men det viste seg at samene på finsk side hadde vanskelig for å godta den. (Der hadde man til ca. 1930 brukt Friis' ortografi. På grunnlag av denne utarbeidet Paavo Ravila en ny ortografi som bl.a. fra 1934 ble brukt i den samiskspråklige avisa «Sabmelaš». Ca. 1950 fikk man enda en ny rettskriving, utviklet av Erkki Ikonen. Den bygde på Ravilas ortografi og var nokså lik den.)

I mellomtiden (1960-åra) var det blitt anledning til å velge samisk som fag på skolen i de tre nordiske landene, og fra pedagogisk hold ble det fremholdt at Bergsland/Ruongs skriftspråk var for vanskelig for barn å lære. Siden samisk var på vei inn i skolen i de tre nordiske landene, var det selvsagt at man skulle ha felles skriftspråk, bl.a. på grunn av kostnadene med produksjon av bøker på samisk, som ligger på et mye høyere nivå enn for hovedspråkene, og det faktum at man sikkert ikke kom til å bli oversvømmet med samiske bøker. Derfor var det naturlig at man valgte å satse på at de bøker som måtte komme ut i fremtiden i de tre landene, måtte ha felles ortografi og kunne brukes i undervisningen i alle tre land – uansett hvilket land de var utgitt i. Samisk språk og dets røkt har som kjent ikke fått den oppmerksomheten av myndighetene som det egentlig hadde fortjent – verken på skolen, i medier eller i annen offentlig sammenheng.

Ny rettskriving i 1978

Arbeidet med å komme til enighet om en felles ortografi for nordsamisk i de tre nordiske landene tok nærmere ti år. En av årsakene til det var at man måtte ta hensyn til de respektive lands skriftradisjoner både når det gjaldt samisk og hovedspråket. Samisk Språknemnd, med mag.art. Ole Henrik Magga i spissen, presenterte for den X. Samekonferansen, Arjeplog 1978, et nytt forslag til rettskriving for nordsamisk som konferansen enstemmig godtok. Ortografien kan sies å være et kompromiss mellom Bergsland/Ruongs ortografi og Ravia/Ikonens.

Samisk Språknemnds ortografi, som ble tatt i offentlig bruk i de tre nordiske landene i 1979, skiller seg ut fra Bergsland/Ruongs bl.a. ved at stadiemerket ble tatt bort, og man bruker færre bokstavtegn til vokalene enn Bergsland/Ruong. Ortografien er fonemisk, bortsett fra at man i skrift ikke skiller mellom lange og korte vokaler.

Til nå har det vist seg at gjennomføringen av den nye rettskrivingen har gått mye glattere enn man på forhånd hadde fryktet. Fordelene, både de pedagogiske og de rent tekniske, er helt åpenbare, og siden (lære)bokproduksjonen i den nye rettskrivingen på samisk er kommet godt i gang, er det et håp at rettskrivingen beholdes i en del år framover av hensyn til samisk språkrøkt og styrking av det samiske språks status.

Kirke- og Undervisningsdepartementet bifalt i 1979 Samisk Språknemnds anbefaling om offisielt å godkjenne en rettskriving for sørsamisk. Rettskrivingen er utarbeidet av professor Knut Bergsland. Tidligere i år ble det også vedtatt en egen norm for skrijving av lulesamisk. Tegnbruken i den sørsamiske og den lulesamiske skriftnormen skiller seg fra den nordsamiske på vesentlige punkter. Det er klart pedagogiske og språkpolitiske ulemper ved å ha forskjellige bokstavtegn for samme språklyder i de tre skriftnormene. □

SPRÅKLIG NORMPRESS - - -

(Forts. fra side 7)

Fra passivitet til protest

forekommer, gjør neppe skolen noe mer lokkende. I tillegg til dette virker det rimelig å anta at språklige forhold også i dag kan ha en viss betydning for det *utbyttet* ungene fra Spansdalen får av undervisninga.

Som vist har språklig normpress for Spansdalens vedkommende ført til språkskifte. Samtidig har normpresset vært et symptom på underliggende forhold og en medvirkende faktor i en prosess som har ført til en markert passivitet i forholdet til omverdenen. I den siste tida er det imidlertid tegn på at normpresset også har ført til sosialt opprør/protest. En konsekvens av språkskiftet var en reduksjon av det spansdølene måtte ha av samisk identitetsfølelse, uten at de fikk noen tilsvarende ikke-samisk identitet i «bytte». Mange av dagens yngre i Spansdalen prøver å oppveie dette identitets-tapet ved å gjeninnføre en samisk identitet. De går inn for å holde den samiske dialekten ved like, og samtidig tar de stilling *som samer* i alle spørsmål der samiske interesser er trua. Til en viss grad møter denne virksomheten motstand blant de eldre, som ser ut til å mene (de fleste) at «nå hadde vi da endelig glemt alt dette herre samiske».

Det kan også nevnes at Spansdalen ved siste kommunvalg fikk innvalgt én representant i kommunestyret på ei bygdeliste. Også her kan man se konturene av et sosialt opprør: Mange av de ikke-samiske representantene reagerer negativt på at folk fra Spansdalen skal blande seg i styret av kommunen. Særlig uttalt har dette vært i enkelte saker der Spansdalsrepresentanten har undrstrøka den samiske bakgrunnen til spansdølene, som f.eks. da han krevde at det måtte bli ansatt samisk-talende heimesykepleier til å betjene Spansdalen. Til tross for språkskiftet er forventningene om hvilken sosial rolle spansdølene kan tillate seg å spille, fortsatt levende.

De forholda jeg har tatt opp her kan virke ekstreme på de av oss som er vant til énspråklige samfunn. Forholda er nok likevel ganske typiske for situasjonen til talere av minoritetsspråk, og de vil være mer typiske jo *mindre* minoritetsgruppa er i forhold til den «store» gruppa. Særlig typiske vil de være om minoritetsspråket også er et urspråk (jeg prøver å definere det som «språket til ei gruppe med teknologisk tradisjon av lavere grad»). □

Korleis gjekk det med førsteklasingane som fekk lese- og skriveopplæring på dialekt?

Av Tove Bull

Norsken og dansken og svensken skule se kem som greide og sykle på ei pigbru
Først skule dansken prøve men han pongtterte så skule svensken prøve men han også pongttert
så skule norsken prøve han pongterte ikke før han hade trejuls sykkel.
Da vi va på 17. mai va de veldi morsomt. Æ og han Per Olav håpa paradis. Da slo han Per Olav
mæ me 2 runda i paradisn.

Slik skreiv Gustav og Eirik i Straumbukta (Tromsø) i mai førre skoleåret. Dei nærma seg da slutten av det første skoleåret sitt. Ingen av dei to kunne lese da dei begynte på skolen hausten før. Etter om lag ni månader er dei altså godt i stand til å skrive ei samanhengande forteljing.

Det er ingenting i desse tekstdøma som viser at Eirik og Gustav aldri har hatt noka formell bokmålsopplæring eller rettskrivingsopplæring. Dei gjekk nemlig i ein av dei sju klassane i Tromsø, Stranda og Stavanger som skoleåret 81/82 fekk opplæring i lesing og skriving på sin eigen dialekt. Året før hadde tre førsteklassar i Tromsø og Stranda kommune vore pionerar i forsøket. Det var Grunnskolerådet som hadde det administrative og det økonomiske ansvaret for prosjektet, og eg var prosjektleiar dei to åra det pågjekk.

Reint metodisk varierte norskundervisninga ein god del frå klasse til klasse. Det som var felles og som skilde desse klassane frå førsteklassar som får tradisjonell opplæring, var at alle skrivne tekstar elevane møtte i skolesamheng var på dialekten deires. Lærarane skreiv tilnærma lydrett på dialekten på staden. I dei skriftlige arbeida elevane utførte, blei den private rettskrivinga deires alltid respektert.

Av dei to tekstane til Eirik og Gustav ser vi at somme av «feilane» – eller rettare «normavvika» – er dialektavhengige, andre er det ikkje. Men vi ser og noko som er vel så interessant. Tekstane viser tydelig at elevane meistrar drag ved rettskrivinga som ikkje kan forklarast ut frå den talespråksanalysen dei må ha gjort mens dei skreiv. På dette tidspunktet, mot slutten av første klasse, har dei altså tatt opp i seg visse reglar for korleis vi skriv bokmål, utan at dei nokon gong har fått opplæring i dette. Desse reglane har elevane lært umedvete, på same måten som barn lærer å snakke morsmålet sitt rett utan at dei får noka formell opplæring i det.

Og dette er eit hovudinstrykk etter to års røynsle med begynnaropplæring på dialekt: Elevane skriv aldri konsekvent slik dei snakkar. Dei er alt før dei begynner på

skolen og før dei kan lese, påverka av skriftspråksnorma. I sine eigne skriftlige arbeid nærmar dei seg denne norma gradvis; di meir dei les og skriv, di «rettare» skriftnorsk ser det ut til at dei skriv.

I ein stutt artikkel som denne er det sjølvstøtt uråd å trekke fram alle sider ved denne forma for leseopplæring. Eg har derfor valt å konsentrere artikkelen rundt nokre få av dei resultatane eg førebels har kome fram til. Det store materialet eg sit inne med er på langt nær ferdiganalysert enno.

No på etterskott meiner alle som var med på forsøket, at dei hausta svært positive røynsler. Alle lærarane seier m.a. at dei aldri kan tenke seg å gå tilbake til tradisjonell leseopplæring i første klasse. Men lærarane var stort sett positivt innstilt på førehand, så eventuelle skeptikarar vil neppe la seg overtyde av det dei seier.

I håp om å kunne trekke iallfall nokre mindre subjektive konklusjonar, har eg derfor latt alle elevane gå gjennom ei standardisert leseprøve i mai/juni i første klasse. Til samanlikning hadde eg fire kontrollklassar som gjennomgjekk same prøva. Resultatane går fram av tabellane nedafor.

Da eg valde ut prøver, la eg vekt på at dei ikkje skulle vere spesielt høvelige for dialektelevane. Dei måtte finnas både på bokmål og nynorsk, og dei måtte ikkje vere knytt til eit bestemt ABC-verk. Dei testane eg stoppa opp ved, var Bodil Skjånes Dugstads høgtlesingsprøve for 1. klasse og stillelesingsprøve 1 for 2. klasse. Desse prøvene er standardiserte, dvs. at det er fastsett ei «norm» for det gjennomsnittlige prestasjonsnivået. Men det er gjort på grunnlag av resultat frå heller få elevar, så vi må vere varsame med å trekke bastante slutningar om «våre» to elevgrupper i høve til resultatet hennes. Ho har òg delt elevane inn i klassar etter kor mange poeng dei har skåra (dvs. «normalfordelt» dei frå skåreklasse 1 til 9). Eg har gruppert dialektelevane og kontrollevane på same måten, inn i hennes poengkategori.

HØGTLESINGSPRØVE

	Elevtal	Poengsum	totalt Gj.snitt pr. elev
Dialektklassane	Nyn.	75	3342
	Bm.	46	1986
	Tot.	121	5328
Kontrollgruppene	63	1996	31,7
Norm			40,0

FORDELING PÅ SKÅREKLASSANE (I PROSENT)

Skåreklasse	Poeng	Dialektklassane			Kontrollgruppene
		Nyn.	Bokm.	Tot.	
1	0-21	13,3	8,7	11,6	30,2
2	22-28	16,0	17,4	16,5	15,9
3	29-33	9,3	13,0	10,7	17,5
4	34-37	5,3	4,4	5,0	9,5
5	38-45	18,7	17,4	18,2	9,5
6	46-58	10,7	15,2	15,2	6,4
7	59-69	9,3	15,2	11,6	6,4
8	70-84	13,3	6,5	10,7	4,8
9	85-122	4,0	2,2	3,3	0,0

(Kontrollgruppene er ikkje fordelte i nynorsk- og bokmålsgrupper, da bare ein klasse på 14 elevar har nynorskopplæring.)

Kommentar

Prøva gjekk ut på at eleven skulle lese høgt ei rekke lausrivne enkeltord på eitt minutt. Instruksjonen dei fekk, var å lese så rett og så fort som moglig, men eg streka under at dei ikkje måtte lese så fort at dei las utydelig og gale. Poengtalet svarer til talet på rett lesne ord.

Vi ser at gjennomsnittstalet for dialektelevane er 44,0, mens det er 31,7 for kontrolllevane. Etter Bodil Skjånes Dugstads standardisering er norma 40. Skilnaden på dei to gruppene mine er påfallande stor, og eg er nokså usikker på korleis eg skal tolke denne skilnaden.

I utgangspunktet er eg heller skeptisk til den type forskning slike undersøkingar som denne representerer, og er derfor lite huga på å trekke bastante konklusjonar ut frå resultatata av denne prøva. Men ein negativ konklusjon meiner eg det må vere grunnlag for å antyde: Det er ingenting ved desse resultatata som tyder på at begynnaropplæring på dialekt fører til at elevane blir forseinka i lesing på skriftnorsk i høve til andre elevar. Dialektelevane ser ut til å ha fått utvikla minst like god teknisk leseferdigheit. I materialet er det og teikn som tyder på at ikkje minst dei svake elevane har hatt fordelar av opplæringa (jfr. prosenttala innafør skåreklassane 1-3).

Av tabellane går det ikkje fram at det lågaste poengtalet i dialektgruppa var 10 (variasjon frå 10 til 114), mens det lågaste i kontrollgruppa var 0 (1?) (variasjon frå 0 (1?) til 84). Fem elevar i kontrollgruppa hadde under 10 poeng, det vil seie at 7,9 % av kontrolllevane presterte dårlegare enn svakaste dialektelev.

STILLELESINGSPRØVE

	Elevtal	Poengsum	totalt Gj.snitt pr. elev
Dialektklassane	Nyn.	74	3789
	Bm.	45	2295
	Tot.	119	6084
Kontrollgruppene	64	3070	48,0

FORDELING PÅ SKÅREKLASSANE (I PROSENT)

Skåreklasse	Poeng	Dialektklassane			Kontrollgruppene	Norm 2. klasse
		Nyn.	Bm.	Tot.		
1	0-34	8,1	4,4	6,7	15,6	3,8
2	35-43	12,2	15,6	13,5	6,3	7,1
3	44-50	17,6	22,2	19,3	23,4	12,3
4	51-55	18,9	22,2	20,3	20,3	17,8
5	56-59	21,6	15,6	19,3	23,4	21,3
6	60-62	9,5	8,9	9,2	7,8	20,7
7	63	8,1	2,2	5,9	1,6	8,8
8 og 9	64	4,1	8,9	5,9	1,6	7,9

Kommentar

Dette er ein test som er laga for å bli brukt i november/desember i 2. klasse, så vi må rekne med at det er ei ganske vanskelig prøve for førsteklasingar. Vi kan sjølv sagt ikkje jamføre «våre» elevar med elevane frå standardiseringssituasjonen, da desse har gått mykje lengre på skolen.

Elevane fekk ein halv time til å løyse 64 oppgåver individuelt skriftlig. Med utgangspunkt i ei teikning av ein ting, skulle dei streke under det rette av fem moglege svar, slik dette dømet viser:

kol låk kål hål gål

Prøva er såleis ei prøve i stillelesing, ordoppfatting og indirekte til ein viss grad i rettskriving.

Vi ser at her er ulikskapen mellom gruppene mykje mindre enn ved høgtlesingsprøva. Av fordelinga ser vi igjen at det er færre elevar i dialektklassane enn i kontrollklassane som plasserer seg i lågaste skåreklasse.

Om vi jamfører med norma for 2. klasingar, trass i alle motforestillingar og atterhald, ser vi at dialektelevane slett ikkje ligg så langt etter denne norma.

Øg det må vi kunne seie er eit godt resultat. □

DEBATT – KOMMENTAR

Tanker om talemål og rettskriving i Troms

Av Thomas Hoel

En vanlig oppfatning blant mange unge og eldre jeg har snakka med i Troms, er en viss motvilje mot nynorsk som skriftspråk. Utsagn som «nei, vi skriv så vi snakka, vi skriv bokmål», er slett ikke uvanlige å høre. Nynorsk har også en nokså svak posisjon som skolespråk i Troms.

Fra et reint språklig synspunkt er dette en litt merkelig situasjon, siden ei rekke sentrale trekk ved dialektene i Troms representeres langt bedre i nynorsk skriftspråk enn i bokmål.

I denne artikkelen skal jeg peke på en del slike trekk, og jeg skal også peke på enkelte trekk som representeres dårlig både i nynorsk og bokmål. Jeg skal også sette på papiret noen strøttanker om hva disse forholda kan bety for arbeidet med å utforme ett norsk skriftspråk.

1. SENTRALE TREKK SOM PASSER BEDRE MED NYNORSK ENN MED BOKMÅL

Substantivbøyinga:

- Feminine og maskuline substantiver bøyes forskjellig i flertall; de feminine får (overveiende) bøyingsvokalen -e, mens de maskuline får bøyingsvokalen -a.
- Nomina agentis ender på -ar (i entall), f.eks. «lærer», «snekker».

Verbbøyinga:

- Verb fra a- og e-klassen bøyes forskjellig i presens (gjelder bare dialekter i Sør-Troms); a-klassen får bøyingsvokal -a, og e-klassen får bøyingsvokal -e.
- Presens partisipp ender på -annes.
- Sterke verb får ingen presensendelse.
- Preteritum og perfektum partisipp av de sterke verba er gjennomgående svært «nynorske» i forma.

Pronomensystemet:

- Svært likt pronomensystemet i nynorsk både når det gjelder personlige pronomen og andre pronomen.

Leksikalske forhold:

- Også store deler av ordforrådet har ei form som representeres bedre av nynorsk enn av bokmål. Her kommer blant annet sentrale adverb som «ikkje», «då» og «no» (men også «nu») inn.

2. SENTRALE TREKK SOM IKKE PASSER SÆRLIG GODT VERKEN MED BOKMÅL ELLER NYNORSK

Substantivbøyinga:

- Ubestemt flertall har i de fleste bøyingsklassene ingen -r-endelse.
- Bestemt flertall ender på -en (femininum) eller -an (maskulinum og nøytrum), ikke på -ene/-a/-ane.
- Svake feminina ender på -a i ubestemt entall (f.eks. «ei kaka»).

Verbbøyinga:

- Presens av svake verb (unntatt kortverba) har ingen -r-endelse.

Fra et reint språklig synspunkt skulle det vel ikke være tvil om at nynorsk er bedre egna enn bokmål til å gjengi Troms-dialekter i skriftlig form. Nynorsk kan også bli et enda bedre alternativ om dialekttrekka nevnt under pkt. 2 (verken bm. eller nn.) blei innført i nynorsknormalen. De samme forholda (eller liknende forhold) finner man igjen i de fleste Nordlands- og Trøndelagsdialekter og vel også i mange dialekter på Nordvestlandet. Disse områdene utgjør en ganske vesentlig del av de områdene der nynorsk kan vente å finne tilhengere, og man kan stille spørsmålet: Hvordan har nynorskfolk i dag råd til ikke å innføre disse formene i nynorsknormalen?

Og så over til strøttankene om betyd-

ninga for arbeidet med å utforme ett samlende norsk skriftspråk (la meg kalle det «enhetsnormalen»). Også fra LSSs synspunkt er de forholda jeg har nevnt ovafor av interesse. I dag er arbeidet vårt hovedsakelig innretta på å fange opp østlandske dialektforhold. Skal vi nå utafør dette området, må vi vite hvordan vi vil takle språkforhold av den typen jeg har pekt på ovafor (som forøvrig ikke bare fins i Nord-Norge og Trøndelag). Hovedspørsmålet blir da hvordan disse språkforholda og forholda i østlandsdialektene kan representeres i én og samme skriftnormal? Grovt sett kan det vel i hvert fall tenkes 2 alternativer:

1. En normal med stor valgfrihet i bøyingsmorfologien (og i andre komponenter). Skal alle hovedsystemene innafor bøyingsmorfologien være representert, må valgfriheten i så fall være svært stor, og en ulempe med det er at en normal blir mindre og mindre «normal» jo større valgfriheten blir. Det vil også lett kunne utkristallisere seg regionale «subnormaler», noe som i mange henseender vel kan være en fordel, men som neppe vil være særlig populært blant folk som administrerer det trykte ord.
2. En normal med liten valgfrihet som prøver å legge seg «midtvegs» mellom de forskjellige dialektformene. Dette vil nok bli en normal som få vil føle seg heime i, og den vil neppe bli særlig «konkurransedyktig».

Alternativ 2 skiller seg i prinsippet ikke særlig fra den rollen bokmålet har i dag, og det er jo ingen ønskesituasjon. Det er nødvendig med større valgfrihet, men spørsmålet blir da: Hvor mye større?

Viss valgfriheten skal ha noen reell verdi bør en tenkt «enhetsnormal» kunne tilby både dagens nynorskbrukere og

dagens bokmålsbrukere de samme valgmulighetene som de har i dag. Som et minstemål må derfor «enhetsnormalen» inneholde summen av de valgmulighetene som nynorsk og bokmål har i dag, dvs. at «enhetsnormalen» må være unionen av «mengdene» nynorsk og bokmål.

Dette er ikke nye tanker; også tidligere har det blitt foreslått å fjerne skillet mellom de to rettskrivingene. Fra et bruker-synspunkt vil dette i realiteten bety lite annet enn at man da vil kunne bruke bokmåls- og nynorsk-former om hverandre i én og samme tekst, mot nå enten bare bokmåls-former eller bare nynorsk-former i én tekst. □

«Målpolitiske artiklar»

Ernst Håkon Jahr gav her i bladet nr. 1/2-1982 ei fyldig melding av artikkelsamlinga «Målpolitiske artiklar», som eg redigerte hausten 1981. I samband med utval og innleiing i boka tek han her opp ein diskusjon kring målstriden på Austlandet – i høve til landsmålsnorma, Østlandsk reisning og innbyrdes strid i målrørsla i åra 1905–21. Ein del av merknadene hans ligg eigentleg utanfor det boka handlar om, men eg vil likevel ta opp somt av det viktigaste i synsmåttane hans.

For det første: Boka er redigert med eit klårt siktemål for auga: Utvalet er gjort innanfor talar, særprent og innhogg som var viktige i samtida (1905–1920). Sams for dei fleste artiklane er at dei mest alle vart prenta og spreidde i store opplag av målorganisasjonane i samtida. Såleis kan dei seia nokså viktige ting om idegrunnlaget åt rørsla og måten ho såg på seg sjølv på i samtida. Det andre særdraget ved dei er at dei aller fleste opphavleg var foredrag og talar på årsmøte i Norigs Maallag og Norigs Ungdomslag i same tidbolken. Artiklane åt Garborg og Fredrik Voss er faktisk dei einaste unnataka her. Eg tok dei likevel med, avdi Garborgs innlegg var med i serien av Norske Folkeskrifter og Voss staka ut låma for den offisielle målpolitikken åt målrørsla på eit viktig arbeidsfelt: *Offentleg målbruk*.

Når det gjeld tilhøvet til Austlandet, så var baa Morens artiklar hovudtalar på årsmøta i Norigs Maallag (1908 og 1919) og tok opp tilhøvet til Bjørnson og riksmålsrørsla i 1908 og Østlandsk reisning i 1919. Kohts innlegg i debatten om Austlandet har sin verdi i høve til Morens innlegg i 1919. Siktemålet mitt her var å få fram nyansane i synet frå ein kritisk målmann og austlending (Moren) på eine sida og ein som stod i

Nynorske læremidler og forlagenes holdning

I artikkelen «Situasjonen for nynorske læremiddel» i nr. 3 – '82 hevdes det at forlagenes holdning til utgivelse av nynorske lærebøker har endret seg. Det blir i den anledning vist til Stortingsmelding nr. 23 (1982 – '83) Om lærebøker, hvor deler av en lengre utredning fra Lærebokseksjonen i Den norske Forleggerforening siteres. Det er viktig å slå fast at det som sies her ikke er uttrykk for en holdningsendring. Forlagene har i de siste 10–15 år hatt en aktiv og positiv holdning til utgivelse av nynorske parallellutgaver også i tilfeller hvor dette ikke har vært lovhjemlet – og det har vi fortsatt.

Det vi imidlertid i vår utredning til departementet var opptatt av, var å gjøre det klart at det koster penger å opprettholde en bred utgivelse av nynorske parallellutgaver, og at disse omkostningene ikke bare er knyttet til de rene produksjonsutgiftene. Våre kommentarer i denne forbindelse må sees som deler av en argumentasjon for å få KUD til å trappe opp sine bevilgninger til språklige parallellutgaver.

I en tid med sterk reduksjon i skolenes bokinnkjøp og med følgende reduksjon i forlagenes inntekter, er det uri-

melig å forlange at forlagene skal betale en vesentlig del av utgiftene i forbindelse med utgivelse av de språklige parallellutgaver. Det er det som var hensikten med vårt utsagn – det er langt fra uttrykk for endret holdning. Påstanden i artikkelen om at det er «lærebokproduksjonen som ber inntektssida i dei fleste større forlaga» er fullstendig misvisende. Utgivelse av lærebøker er i beste fall i økonomisk balanse. Vårt krav er ikke at det skal lønne seg for forlagene å utgi nynorske parallellutgaver, men at det som totalutgivelse betraktet ikke skal innebære svært store tap, slik situasjonen er i dag. Det bør ikke være en bedriftsøkonomisk sak å finansiere det berettigede kravet om språklig likeverd i skolen.

Med årets budsjettforslag for hånden, hvor bevilgningene til produksjonsstøtte til lærebøker er foreslått redusert fra ca. 24 til ca. 15 millioner kroner, er det blitt enda viktigere for alle som er interessert i å arbeide for nynorske læremidler – både forlag og språkorganisasjoner – å øve press på myndighetene.

Ola Haugen
J. W. Cappelens Forlag A/S

bå leirar (Koht) på hi. Det er såleis samtida som skal tala i dette utvalet, ikkje vår tid – så langt råd er. Frå vår synsstad i 1982 ville utvalet vorte noko annleis.

For det andre: Eg gjer i innleiinga uttrykkjeleg merksam på at dei to stykka som skriftmålsopplæring på målføre (*Prestkvern* og *Holter*) er tekne med som eit tillegg. Dei vart faktisk trykte som særprent og spreidde i målrørsla i samtida, og må difor ha blitt lagt ein del vekt på. Sidan dei lenge har vore vanskeleg tilgjengelege, tykte eg det var på sin plass å prenta dei opp att. Saka er jo sær aktuell no, og det må då vera interessant å sjå på korleis fortida arbeidde med saka her til lands?

Elles hadde eg i grunnen hatt meir hug til å leggja fram arbeidet åt trøndermålfolka, då dei kom noko lenger med saka enn austlendingane. Men det var uråd å finna tak i høveleg prenta tilfang frå arbeidet åt Trønderlaget i tidbolken 1908–1917.

Det er såleis ikkje så mykje «austlandspolemikk» i denne boka mi som Jahr gir uttrykk for i meldinga si. Det

meste som står om austlandsk målstrev står faktisk i mi eiga innleiing, og det er nokså prosaisk. Eg vil ikkje gå så mykje inn i den utvida språkdebatten som Jahr avsluttar bokmeldinga si med, det høyrer strengt teke ikkje med her. Men eg vil likevel peika på at eg nok legg meir vekt på «bruksmålsstriden» (nynorskens inntog i skule og embetsverk i åra 1890–1920) og følgjere for den offentlege språkpolitikken (og dermed folkesmålspåverknaden i bokmålet) enn Jahr gjer. Eg tykkjer Jahr her er for rettskrivingsorientert. Elles tykkjer ikkje eg at det er grunnlag for å seia at det var særleg motstridande syn mellom Noregs Mållag og Østlandsk reisning i synet på ABC-bøker på målføre i folkeskulen i desse åra. Saka hadde stor oppslutnad i NM (jfr. det samrøystes vedtaket i NM i 1933). Dette galdt først og fremst flatbygdene austpå.

Såleis tykkjer eg ikkje at det har noko for seg å grava opp att skyttargraver, korkje i notid eller fortid, med utgangspunkt i denne boka her.

Olaf Almenningen

Tor Guttu: En filolog for tradisjonen

Å være norskfilolog er å være språkradikal. Det er vel et inntrykk som har festna seg hos mange, både på godt og vondt, og ikke minst i riksmålsagitasjonen har norskfilologene som gruppe vært utsatt for lite smigrende omtaler på grunn av dette. Og påstanden er vel ganske treffende om vi modifiserer den en del: Av de norskfilologene som har engasjert seg språkpolitisk, har det store flertallet vært (og er) målfolk eller radikale bokmålsfolk. Dermed har heller ikke en bevegelse som Språklig Samling unngått å bli stempla som en filolog-klubb. Den andre sida av medaljen gir *Tor Guttu*, et av de unntaka som bekrefter regelen, spontant uttrykk for når Språklig Samling spør han hva han mener riksmålsbevegelsen bør ta seg til i tida framover:

, - De burde utstyre seg med noen flere filologer.

Vi har oppsøkt Guttu for å høre litt om hvordan språknorm-problema her i landet tar seg ut fra hans synspunkt. Han arbeider til daglig ved Norsk leksikografisk institutt, avdeling for bokmål. Hans fremste arbeidsfelt i riksmålsbevegelsen har vært ordboksarbeidet i regi av Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, hvor han er medlem og for tida kasserer. Han sitter også i Språkrådet som representant for Riksmålsforbundet. For offentligheten er han vel mest kjent for den store *Riksmålsordboken*, som kom ut i 1977.

Rettskrivningsnorma

- Tor Guttu, dere vant jo atskillige skritt fram med deres krav i og med stortingsvedtaket om bokmålsrettskrivinga i fjor. Er dere fornøyd nå?

- Vi er fornøyd forsåvidt som vi på forhånd ikke hadde ventet å oppnå så mye. Men dersom du mener å antyde at vi bare kunne legge ned arbeidet vårt nå, så kan jeg ikke være med på det. En ting er selve arbeidet med rettskrivningsnormen - det står fortsatt en del igjen før vi kan si at den tradisjonelle riksmålsnormen har fått den anerkjennelse den har krav på. For det andre mener jeg at selve språkdyrkingen er en viktig oppgave som må føres videre, blant annet ved å følge med i og kritisere den språkbruken som presteres i kringkasting, i lærebøker og andre steder - drive språklig «overvåkning», om du vil.

- Har dere tenkt å kreve enda mer «liberalisering»?

- Vi kan tenke oss å komme med en del forslag etter hvert på punkter vi synes ikke har vært godt nok behandlet. Det gjelder kanskje særlig bøyningen av svake verb, der behandlingen var nokså tilfeldig, og der en rekke meget brukte preteritums- og perfektum partisippformer på *-et* ennå er utelatt. Det foreløpige «liberaliseringsvedtaket» fra 1973 gjaldt jo også disse formene, men de kom likevel i bakgrunnen under sluttbehandlingen av den store reformen i Språkrådet. Ellers gjelder det vel mest lydverket, f.eks. den noe inkonsekvente behandlingen av monoftongformer som *ben* og *sten* (adjektivet *ben* er likestilt med *bein*, substantivet *ben* er fortsatt sideform, *sten* er helt forbudt unntatt i spesialbetydninger som *edelsten*). Slike ting kommer vi nok til å ta opp.

- Så dere vil fortsatt kjempe for ei egen norm i opposisjon til den offisielle?

- Vi mener at den tradisjonelle riksmålsnormen er enhetlig og godt gjennomarbeidet, og den representerer verdier vi mener det er viktig å bevare. Derfor vil vi opprettholde den.

- Hvem er det som har normerende myndighet hos dere?

- Riksmålsnormen blir fastlagt i de ordlistene og ordbøkene Det Norske Akademi utgir eller godkjenner. Akademiet har en spesiell ordbokskomiteé til å forestå dette arbeidet; den består av Brynjulv Bleken, Gorgus Coward og meg selv. Spørsmål det er tvil om, blir avgjort ved avstemning i Akademiet. Akademiets fremste oppgave er ellers å utgi bøker og skrifter på riksmål, dels klassiske litterære verker, dels skrifter om språkspørsmål.

- Er dere i det hele ikke villige til å justere denne norma deres i retning av det offisielle bokmålet?

- Selvsagt må riksmålsnormen kunne justeres i detaljer, for eksempel når det gjelder fornorskede skrivemåter av fremmedord som *sjanse* og *karismatisk*. Tenker du på de såkalte «faneformene», så mener jeg personlig at f.eks. *etter*, *snø* og *språk* har slått slik igjennom at de bør betraktes som fullverdige riksmålsformer. Vi drøftet dette spørsmålet under arbeidet med Riksmålsordboken (1965-75), men Akademiet kom ikke så langt som til f.eks. å stemme over det. *Efter*, *sne* og *sprog* ble derfor stående som eneformer - nå er derimot likestilt med *nu*. Vi kommer til å drøfte det på nytt, men hva nå resultatet blir, så kommer det ikke på tale å fjerne de tradisjonelle formene, som mange stadig føler som naturlige.

- Hva så med de radikale formene? Hvilken plass har ikke-tradisjonelle former, reine folkemålsformer, i norma etter ditt syn?

- Når det gjelder de radikale formene i dagens offisielle bokmål, så vil i alle fall ikke jeg sette noe inn på å fjerne dem. Jeg kan ikke se noen skade i å stryke noen av de aller minst brukte, men synes ikke det er noe å gå på barrikadene for. Men rent prinsipielt mener jeg, paradoksalt nok, at slike «ikke-tradisjonelle» former må ha en viss tradisjon før de kan godtas. De må altså ha vært i bruk og blitt akseptert. Det er det prinsippet Akademiet følger i sitt normeringsarbeid. Ord som *framhaldsskole* og *byggeløyve* aksepterer vi på dette grunnlaget, likeens former som *bånn* og *gæern* i bestemte stilsammenhenger. Også rent lokale ord som *veit*, et trondheimsord som *smug*, godtar vi fordi de har fått en viss litterær hevd.

– Vil du si at det er her forskjellen ligger mellom «språkplanlegging» og «språkpleie»? Riksmålsfolk er jo gjerne mot det første og for det andre, mens vi andre helst vil mene at det er to ord for det samme.

– Det er et definisjonsspørsmål. Vi bruker gjerne *språkplanlegging* om det å oppstille et mål som en vil frem til, og dermed fremme tiltak som bryter med tradisjonen der den står i veien for dette målet. *Språkpleie* vil derimot innebære at man tar vare på den tradisjon som eksisterer, og justerer og tilpasser normen etter tidens krav. Men dersom en definerer *språkplanlegging* så vidt at det omfatter alt bevisst normeringsarbeid – og det er vel tendensen internasjonalt – da blir det selvsagt ingen motsetning.

Dialektene og nynorsken

– Hvilken plass mener du dialektene bør ha i dag, om noen – særlig i slike institusjoner som kringkastinga og skolen?

– Jeg mener at dialektene i første rekke er lokale språkformer og bør være det. Hvordan folk snakker privat, vil jeg ikke legge meg opp i, men i offentlige sammenhenger bør regelen være at en bruker ett av normalspråkene. Det burde gjelde i riksprogrammet i NRK – ikke bare i de faste sendingstypene der språkreglene har fastslått normeringsplikten. Jeg synes også at lærere i skolen bør bruke et normalspråk, så sant de ikke arbeider i småskolen i hjembygden. Derimot bør de ikke normere elevenes talespråk; der er jeg på linje med grunnskoleloven, som sier at elevene må få bruke det språket de snakker hjemme. Læreren skal være et språklig forbilde.

– Når det gjelder nynorskens stilling, er vel ikke alle riksmålsfolk enige. Hva legger du i begrepet «måljamstilling»?

– At alle skal kunne bruke sitt eget språk fritt. Men selvsagt må minoritetsspråket, i dette tilfellet nynorsken, sikres visse formaliserte rettigheter, og det må innebære en plikt til å bruke nynorsk for folk i bestemte stillinger, særlig i offentlig tjeneste. Men krav om femti-femti-for-deleling synes jeg går for langt, slik tilslutningsprosenten for nynorsk er i dag.

– Er du sterkt mot sidemålsstilen?

– Jeg er litt vaklende. I grunnskolen bør kravet om skriftlig sidemål utgå, og også i den videregående skolen står resultatet av sidemålsundervisningen neppe i forhold til de ressursene den sluker. Men jeg mener jo at sidemålet der fortsatt må være et fag, og da kommer en ikke utenom at en også må skrive det. En kan ikke lære noe språk *bare* ved lesning. Men det er ikke dermed sagt at det skal være skriftlig eksamen. Kanskje en kunne finne en mellomvei, f.eks. ved å legge sidemåls eksamen et år tidligere?

«Overvåkning»

– Om vi går tilbake til riksmålsbevegelsens oppgaver, så nevnte du språklig «overvåkning». Overvåkning av hva?

– Jeg tenkte mest på at noen burde følge systematisk med i språkbruken, særlig i NRK, og slå ned på feil, dårlig språk, inkonsekvenser og stilløsheter. Det gjelder

både ting alle er enige om å kritisere (dårlig setningsbygning, oversetterfeil og slikt), og mer kontroversielle ting. Jeg mener at blanding av former som *døra*, *senga* og *klokken* er stilløst og kritikkverdig – særlig nå når den nye læreboknormalen har gjort det lettere å være konsekvent.

– Men hva da med konsekvent radikalt bokmål? Vil du godta det?

– Vel. Min erfaring er at radikale former er vanskeligere å bruke konsekvent. Det er lettere med de tradisjonelle. Jeg vil stå fast på at de ulike formene i bokmålet har ulik stilverdi og hører hjemme i forskjellige sammenhenger. Radikale eller ikke-tradisjonelle innslag i vanlig bokmål skurrer i mine ører. Men jeg vet jo at dere er sterkt uenige med meg i det.

– En annen kjent riksmålsfilolog, Brynjulv Bleken, går sterkt inn for at riksmålet skal få *virke* som ei enhetlig norm i samfunnet – innafor eller utafor offisiell rettskriving. Det er ikke nok å få riksmålsformer enkeltvis inn i de offisielle ordlistene. Du har vel det samme ønsket. Hvordan mener du det best kan skje?

– Først og fremst ved at riksmålet blir *tillatt*, selvsagt. Og det bør foreligge ordlister og norsklærere som viser hvordan denne normen er – som system og i detaljer. Vi ville gjerne se at de kom i bruk både i skolen og i NRK, blant annet. Men mer generelt kan vi ikke gjøre noe annet enn å arbeide for en mentalitetsendring blant dem som stiller med disse tingene, en større respekt for den språklige tradisjonen enn det vi ofte ser i norskfagsmiljøene i dag. □

Tor Guttu. Foto: Øyvind Haaland.

ELIZABETH MARIE

BØKER

Ny lærebok i språkhistorie

Etter initiativ fra Skulebokenemnda åt Studentmållaget i Oslo har ei gruppe forfattere lagd ei ny lærebok i språkhistorie, «Språk og samfunn gjennom tusen år». Som tittelen viser, er siktemålet med denne boka å lage ei framstilling som skal se språkhistoria ut fra nyere forskningsmetoder og problemstillinger. Ifølge forordet vil forfatterne ta utgangspunkt i dagens språksituasjon, og se denne som et ledd i – og et resultat av – ei historisk utvikling. Denne utviklinga vil de igjen se som et vekselspill mellom språk- og samfunnsutvikling. Dette arbeidet er tenkt som ei lærebok retta mot universitets- og høgsolenivå. Det er også nærliggende å tenke seg en tredje intensjon av målpolitisk art bak denne boka. Dette ligger nok implisitt i valg av metodisk utgangspunkt for denne framstillinga.

Boka må ses som et svært positivt tiltak. Det er viktig at vi får ei språkhistorie som konsekvent vil se språkutviklinga som et trekk ved samfunnsutviklinga, og det er bra at dette kommer som ei lærebok for framtidige norsklærere. De vil dermed stå bedre rusta til å ta opp både elevenes egen språksituasjon og språkforholda generelt her i landet ut fra en sosial og historisk sammenheng. Men det er klart at et slikt nybrottsarbeid vil bli prega av enkelte svakheter, noe som skyldes både mangel på grunnlagsforskning og at det ikke fins noe tidligere mønster å bygge opp ei slik framstilling etter. Forfatterne gjør greie for noen av problema de har

stått overfor i forordet til boka, og særskilt presiserer de at denne framstillinga er ei tolking av det historiske materialet. Her kunne de godt ha ført dette perspektivet noe videre og gjort greie for hvilket grunnlag de tolker ut fra. Er det et særskilt historiesyn som ligger til grunn for stoffutvalg og årsaksforklaringer, og hvordan har dette eventuelt satt sitt preg på boka? Bortsett fra de reint vitenskapelige grunnene til ei slik drøfting, ville dette ha gitt brukerne av «Språk og samfunn gjennom tusen år» ei elementær, men nyttig innføring i metodeproblem ved språkhistoriske arbeider.

Av Per Bache

Opplaget for boka vitner om et bevisst syn på språkutviklinga. Dette merkes også i det at framstillinga er mye klarere historisk orientert enn i de fleste tilsvarende framstillinger. Dette ser vi bl.a. av at personer og hendinger ses ut fra sin historiske situasjon og ikke ut fra et nåtidsperspektiv. Her kan vi som et lite eksempel trekke fram en av heltene til den mer nasjonale (ja nesten nasjonalromantiske) tradisjonen i norsk språkhistorie – Telemarksbonden fra 1400-tallet som ble drept i ei trette om en skulle bruke morsmålet eller ikke. I denne boka blir han plassert i sin historiske situasjon og ikke sett som en seinmellomaldersk målmann. Boka er også verdifull i det at forholdet mellom

dansk og norsk språk i unionstida blir framstilt ut fra forholdet mellom de to språkssystema, ut fra politiske og sosiale maktforhold og utviklinga mot en fastere dansk skriftnorm. Vi blir f.eks. spart for mesteparten av norvagemene hos norske brukere av dansk skriftspråk og andre norske glimt i «400-årsnatten», som Wergeland kalte dansketida.

Derimot svikter dette perspektivet på et annet punkt i dette tidsrommet. På side 52 finner vi underkapitla 5 og 6: «Det norsk-danske talemålet festnar seg» og «Norske bygdemål i skrift». Disse to kapitla får nøyaktig like stor plass. Her må en nok kunne si at proporsjonene blir noe gale, for en kan vel ikke nekte for at oppkomsten og utviklinga av dansk-norsk talespråk er ei av de viktigste hendingene i norsk språkutvikling, mens en knapt kan si det samme om det andre emnet. Er det et etterlep av den nasjonale betraktningmåten vi merker her, eller er dette en refleks av hvor bundet en som oftest (ubevisst) blir av tidligere framstillinger av et emne?

Dette fører oss over til et annet viktig problem. Et oversiktsverk som «Språk og samfunn gjennom tusen år» blir sjølsagt skrevet på grunnlag av andre framstillinger, særskilt når gjelder det allmennhistoriske stoffet. Av den grunn er det merkelig at flere sentrale oversiktsverk ikke ser ut til å ha vært brukt – f.eks. Sverre Steen: Det frie Norge, Seip: Utsikt over Norges historie, Cap-pelens Norgeshistorie. Dette har fått det

uheldige utslaget at f.eks. bondepolitikken på 1830–40-tallet blir framstilt ut fra noe forelda synspunkter.

Når det gjelder den reinte språkhistoriske oversikten, blir ikke slike svakheter like markante, men det sier seg sjøl at sammenhengene språk – samfunn ikke alltid er like klare, eller lette å forklare. Her burde det være bedre presisert hvilke elementer språkhistoria består av. Den reine lydutviklinga og de grammatiske følger den får, er det i dag svært vanskelig å forklare ut fra samfunnsforholda. Dette merkes også i de første delene av boka. Her blir linjene mellom språk og samfunn så tynne at tittelen på boka i beste fall kan sis å være lite dekkende for mesteparten av stoffet opp mot seinmellomalderen. Det er først når vi får en sterkere sentralmakt fra 1200-tallet av at det er mulig å etablere tydeligere sammenhenger språk – samfunn, men dette viktige skillet blir ikke godt nok markert. En kan bare peke på den konsentrerte og nesten kryptiske framstillinga på fem linjer i første avsnitt av «Skriftmålet i bruk» på side 29. Riktignok blir disse faktorene tatt opp igjen seinere i kapitlet, men også da for konsentrert.

I nyere språkhistorie er det lettere å trekke fram sosiale og politiske årsaks-sammenhenger, og her blir boka atskil-lig klarere og bedre. Allikevel er det

enkelte steder hvor samfunnspekti- vet er nesten fraværende. Merkelig nok er det mest markant når det gjelder Ivar Aasen. Her er det svært tradisjonelt de- skriptivt. Som en kontrast til denne framstillinga kan nevnes Anne Brauta- sets korte, men perspektivrike plas- sering av Aasen innen norsk språkhistorie og språkvitenskap i «Nordisk språk- forskning og den faglige selvforståelse» (Oslo 1974), hvor hun bl.a. framhever:

«Både Ivar Aasen og Knud Knudsen ville ha et norsk skriftspråk, men kulturelt og politisk er programmene deres ulike, fordi de vil legge ulike klassers kultur og språk til grunn for skriftspråket. Derfor kan en si at Ivar Aasens og Knud Knudsens stand- punkt i målstriden i forrige århundre har paralleller i motsetningen i mo- derne språksosiologi, den mellom et marxistisk og et borgerlig syn på språklige klasseforskjeller.

Ivar Aasens språkforskning er *kri- tisk* fordi den er basert på en analyse av motsetningene i det samfunnet den var språkforskning innenfor, og fordi den tar klart stilling i dette samfun- net.

Hans språkforskning er *folkeopp- lysning* fordi den søkte å oppheve én viktig betingelse for språklig under- trykkelse – den som består i at folk

ikke kjenner verdien i, eller sannhe- ten om sitt eget språk.»

Lignende innvendinger kan også ret- tes mot bl.a. behandlinga av riksmåls- reaksjonen etter siste krig, hvor det lig- ger stoff til en tydeligere sosial og poli- tisk årsaksforklaring.

Ei bokmelding vil ofte gi et mer ne- gativt inntrykk enn strengt tatt nødven- dig. Om denne meldinga skulle gi et slikt inntrykk, skyldes det at jeg har ønska å peke på noen svakheter i håp om at det vil gi impulser til ei enda bedre framstilling neste gang. Dette bør nemlig ikke bli et enkelttilfelle blant lærebøker i norsk språk. Forfatterne av «Språk og samfunn gjennom tusen år» har vist at det perspektivet de har lagt til grunn, er et verdifullt og – etter min mening – riktig perspektiv på norsk språkhistorie. La dette arbeidet stå som det viktige nybrottsarbeidet det er. La oss håpe at det blir brukt, og at det vil gi impulser til lignende arbeider både når det gjelder grunnforskning og over- siktsverk. □

Olaf Almenningen,
Thore A. Roksvold,
Helge Sandøy og
Lars S. Vikør:

Språk og samfunn gjennom tusen år.
Universitetsforlaget 1981.

Medisinplanter i ny språkdrakt

Det er heller sjelden at en kan se at et talemålsnært skriftspråk blir brukt i vi- tenskapelig eller populærvitenskapelig sammenheng. Det meste som skrives på dette feltet er holdt i en temmelig gam- malmodig og stiv språkdrakt, og med språkformer som ligger nært opp til riksmålet. Det kan være flere grunner til det – som oftest er nok hovedgrunnen *ikke* den at et konservativt bokmål ligger den skrivendes talemål nærmest.

Et unntak i så måte er et temanummer av tidsskriftet *Ottar*, som utgis av Uni- versitetet i Tromsø. Det aktuelle num- meret gjelder legeplanter på Nordkalot- ten, og er skrevet av Mats Nettelblatt. Forfatteren bruker ei språkform som har klare sambandslinjer til talemål, men som ligger innafor normalen. Det er ikke godt å se om han har et nordnorsk talemål som grunnlag. Formverket har drag som tilhører folkemålet i praktisk talt alle norske varianter, og som derfor med rette burde brukes mye mer i skrift. Nettelblatt skriver f.eks. *blei*, *heile* og *heime*, og han har fortidsformer av verb som *prega*, *blanda* og *plukka* (også med adjektivisk bruk av partisipp: *nyplukka*

blomster), videre former som *bjørke- grein*, *sjøl*, *brei* og bøyingsformer som *dyra*, *bæra*, *navna* – og naturligvis *-a* i bestemt form av hokjønnsord. Setnings- bygning og sammenføyning er enkel og likefram, slik at framstillinga blir klar og lettest.

Nå er det vel og bra å ha god språk- føring og talemålsretta skriftspråk. Minst like viktig er det *hva* en skriver. Også her er forfatteren mønstergyldig. Han gjør rede for bruken av plantene i folkemedisinen, ikke minst hos samene, men han trekker forbindelser til fagme- disinen, f.eks. forklarer han hvilke virk- somme stoffer som er grunnlaget for den folkemedisinske bruken. Positivt er det at forfatteren lar være å gjengi als- kens tru og overtru fra folketradisjonen ukritisk, noe som ofte skjemmer andre framstillinger av liv og virke i eldre tider. (Folkemedisinen er i hovedsak ei videreføring av svært gammel, rasjonell legevitenskap, mens magi og overtru er mytologier som har kommet til seinere fordi folk ikke fikk skaffe seg skikkelig kunnskap, f.eks. om årsak og virkning i medisinen.)

Godt og vel tretti planter er behandla. De fleste av dem er velkjente i Sør-Nor- ge også, så heftet kan godt brukes sør for 68°. Illustrasjonene er ikke i farger, men er framifrå likevel. Dagny Tande Lid har ansvaret for dem, og hun er jo nå godt kjent utafør fagfolkenes rekke. Ikke bare er hun pinlig nøyaktig, det beste er hvordan hun får fram det ka- rakteristiske. Og hvis noen skulle tru at urtemedisin hører fortida til, går det an å nevne at i 1978 solgte norske apotek over 9 tonn (!) kjerringrokk, nesten et halvt tonn brennesle og over 400 kg islandslav.

Mats Nettelblatt og medarbeiderne hans har anretta et interessant og nyttig stoff på en fin måte. For dette kunne de fortjene en blomsterhilsen, og det skulle bli av den frodig-grønne, varme duften- de med den kulerunde skjermen. Den heter *fådnú* i Sameland; det latinske navnet er musikk: *Angelica archangelica* – kvann – som i flere hundre år var Norges medisinske og nasjonaløkon- omiske nasjonalblomst.

eah

SPRÅKLIG SAMLING

Returadresse:

Postboks 636, Sentrum, OSLO 1

Uttalemarkeringar i ordlister

Denne saka har vore drøfta i Språkrådet fleire gonger etter at Geirr Wiggen tok ho opp i 1980. (Sjå utgreiinga hans trykt i Språklig Samling nr. 4-1980.) I januar 1982 vedtok Språkrådet at alle ordlister inntil vidare skal ha med ei presisering i forordet om at uttalemarkeringar i ordlistene ikkje har status som offisiell norm på same måten som opplysningane om rettskriving og bøying. Framlegget om å sløyfe trykkmarkeringar ligg framleis på bordet, og blir venteleg tatt opp til endeleg avgjerd på eit seinare rådsmøte. LSS har skrivne til Språkrådet og lagt fram ein del argument for sitt syn i saka. Vi gir att eit utdrag av dette brevet her:

«Landslaget for språklig samling meiner at trykkmarkering og uttalemarkeringar elles i vanlege ord i norsk talemål ikkje bør stå i ordlistene. Det same må gjelde nyord og meir ukjente fremmendord når dei ikkje skil seg frå det vanlege uttalemønsteret i norsk. Nye, spesielle eller lite kjente og brukte fremmendord bør derimot kunne få uttalemarkering når forholdet mellom skrivemåte og uttale bryt heilt med norske reglar. Dette vil først og fremst gjelde anglisismar, og til dels nyinnkomne lånord frå fjernare språk. Målet bør da vere å få tilpassa skrivemåten og/eller uttalen mest mogleg til systemet i norsk.

Det er mange argument for dette standpunktet, og dei fleste av dei er alt komme fram i ordsiftet. Vi vil summere opp våre argument slik (og da legge hovudvekta på spørsmålet om trykkmarkering, som er utgangspunktet for heile saka):

1. Reint prinsipielt går vi imot alle former for press i retning av at folk skal forandre («normere») talemålet sitt. Vi ser ikkje noe praktisk behov for det, og vi meiner at slikt press er eit personleg overgrep mot dei som blir utsett for det. (Vi ser bort frå dei spesielle krava ein i visse situasjonar kan stille til kringkastingsmedarbeidarar og skodespelarar.) Vi meiner at uttalemarkeringar i ord-

listene lett kan komme i konflikt med dette grunnprinsippet – og dermed (når det gjeld skoleordlistar) også med grunnskolelova.

2. Som kjent har ikkje trykket noen sentral stilling som tydingsskiljande faktor i norsk. Hovudregelen er at første staving har hovudtrykket, med unntak av dei orda som har trykklette prefiks (*be-, for-* osv.), og dei romanske lånorda som er stridens kjerne i denne saka. Det er først og fremst i den siste gruppa vi har ein normkonflikt over store delar av landet (særleg Austlandet og Trøndelag), med førstestavingstrykk i folkeleg tale, og trykk på ei seinare staving i den uoffisielle prestisjeuttalen som språkhistorisk er knytt til framveksten av riksmålsnorma. Etter vårt syn er det urett å vurdere denne prestisjeuttalen som ei offisiell «standardnorm» på line med rettskrivingsnorma – og her meiner vi at vi er på line med Språkrådet etter det førebels vedtaket som vart gjort på siste rådsmøte etter tilråding frå fagnemnda.

Vi meiner derfor at det offentlege ikkje bør ta stilling i denne normkonflikten mellom dei to trykkmønstra. Det er ikkje noe argument at den eine uttalen er meir sosialt akseptert enn den andre – og at sterke språkpolitiske pressgrupper gjerne ser at denne statusskilnaden blir halden ved like og un-

derstreka. Tvertimot bør ikkje minst Språkrådet arbeide for større toleranse og respekt – basert på likeverd – også i dette spørsmålet. Den sterke nedvurderinga («stigmatiseringa») av førstestavingstrykk i romanske lånord er faktisk ikkje så lite av eit sosialt problem her i landet, og den råkar store folkegrupper som også på grunn av det kan ha vanskelegare for å komme til orde enn dei bør ha. Og det fins som kjent ingen språkleg eller kommunikasjonsmessig grunn til å føretrekke den eine uttalen framfor den andre.

3. I dei orda som er «internalisert», dvs. dei som går inn i det daglegspråket som alle veks opp med, er uttalemarkering pr. definisjon overflødig. Det er jo heilt bortkasta å opplyse ein skoleunge om uttalen av ord som ungen har brukt og hørt rundt seg i alle år – dersom det ikkje er for å underkjenne den uttalen ungen kjenner – og det er jo nettopp det grunnskolelova ikkje tillet. Vi godtar derfor ikkje påstandar om eit «behov» for slik «retteleiing». Det er i tilfelle eit kunstig behov som kallar på eit heilt anna svar enn markeringar av den typen ordlistene har no. Behovet for opplysningar om heilt ukjente og utypiske ord meiner vi blir stetta om ein følgjer den framgangsmåten vi foreslår her.» □